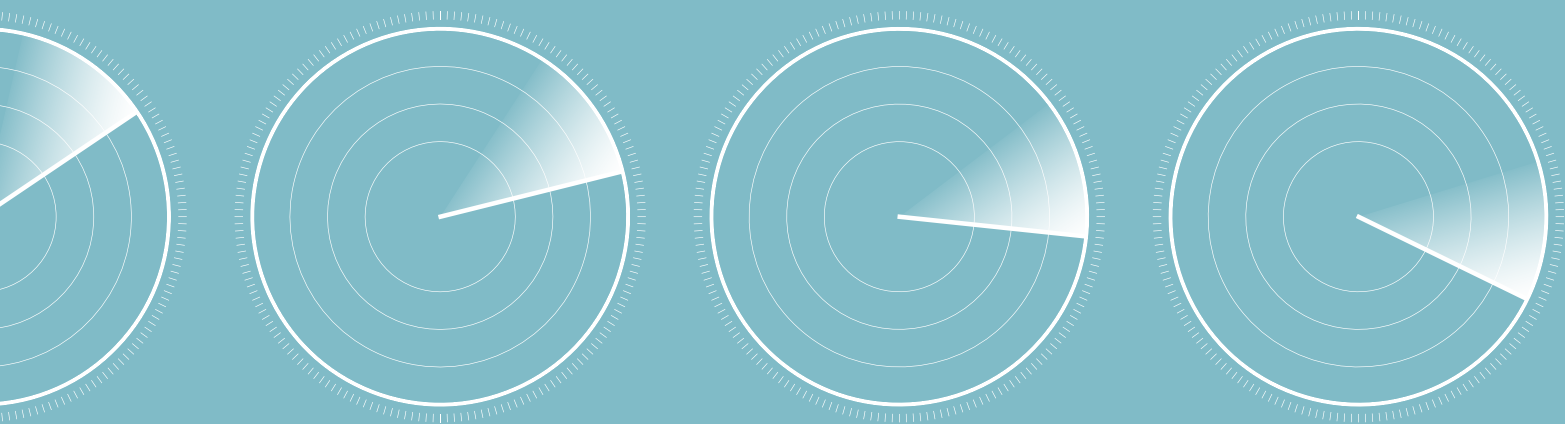

Etikkrådet

for Statens pensjonsfond utland

Årsmelding 2015

**Etikkrådet gir råd til Norges Bank
om observasjon og utelukkelse av selskaper
fra Statens pensjonsfond utland.**

etikkradet.no

Innhold

Lederens forord	5
Medlemmer av Etikkrådet og sekretariatet	6
Etikkrådets virksomhet	7
Utelukkelse av kjernevåpenprodusenter	12
Våpenkriteriet og utviklingen av autonome våpen	18
Undersøkelser av arbeidsforhold i tekstilindustrien	22
Vurdering av korrupsjonsrisiko	24
Alvorlig miljøskade	28
Klimakriteriene	30
Informasjonsvirksomhet i 2015	31
Utelukkede selskaper	32
Selskaper under observasjon	32
Anbefalinger om utelukkelse og observasjon	33
● Alstom SA	35
● Genting Bhd	36
● IJM Corp. Bhd	38
● Petroleo Brasileiro SA	39
● POSCO og Daewoo International Corp.	41
● PT Astra International Tbk.	44
● ZTE Corp.	44
Retningslinjer for observasjon og utelukkelse fra Statens pensjonsfond utland per 1. februar 2016	47

Innledning

Lederens forord

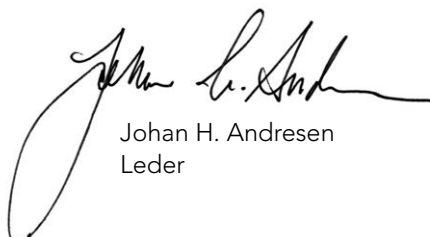
Det har vært et begivenhetsrikt og hektisk år for Etikkrådet og dets helt nye medlemmer. Vi ble oppnevnt samtidig med at nye retningslinjer trådte i kraft, retningslinjer som på den ene siden stadfester rådets uavhengige stilling, og som på den andre siden klart sier at vi sammen med Norges Bank inngår i en sammenhengende kjede av virkemidler.

Virkemiddelkjeden skal fungere slik at utelukkelse er en siste utvei når andre virkemidler har vært vurdert. Dette er muliggjort ved at Etikkrådet fra 1. januar 2015 gir tilrådninger om observasjon eller utelukkelse av selskaper direkte til Norges Bank. Vi har i fellesskap utviklet rutiner for god kontakt mellom banken og rådet.

Vi skal bidra til å ta ut etisk risiko av fondet. Noen har kanskje trodd at dette betyr å tilrå utelukkning av så mange selskaper som mulig. Det er feil. For det første gir vi kun tilrådninger på de groveste eller systematiske bruddene, og derfor blir det å jage et stort antall utelukkelses galt. For det andre, så er vi vel så glade når selskaper i dialog med Etikkrådet eller med Norges Bank endrer sin adferd og således selv reduserer risikoen for fremtidig brudd på kriteriene.

Etikkrådet har i året som gikk, bidratt til forberedelsene av to nye kriterier, klima- og kullkriteriet. I tråd med rådets innspill til ordlyd av klimakriteriet kan selskaper fra i år utelukkes på grunnlag av uakseptable utslipp av klimagasser. Nå er vi i gang med å gjøre studier av ulike industrier for å forstå hvor utslippene av klimagasser er størst, og identifisere de selskapene som har uakseptable utslipp. Vi har som ambisjon å kunne vurdere enkelte selskap konkret mot slutten av året. For kullkriteriet skal Norges Bank på selvstendig grunnlag kunne utelukke selskaper som baserer mer enn 30 pst. av sin virksomhet på termisk kull. Dernest vil Etikkrådet vurdere kullselskapene som eventuelt er igjen.

Etikkrådet har i 2015 fortsatt kartleggingen av brudd på arbeidstakerrettigheter i tekstilindustrien. De innledende funnene tyder på at kundene til de tekstilprodusenter vi ser på, har en betydelig egeninteresse i å stramme opp sine leverandører, selv om vi også vil gjøre vårt. Etikkrådet har i året som gikk, også gått systematisk gjennom korrupsjonsanklager mot selskaper i både petroleumsbransjen og forsvarsindustrien, og vi er ikke oppløftet av våre funn. Etikkrådet kan anbefale utelukkelse av de groveste tilfellene der det synes å være høy risiko for gjentakelse. Norges Bank har et bredere mandat og kan gripe fatt i saker der det er et sammenfall mellom fondets etiske og økonomiske interesser. Vi har tro på at både utelukkelse og eierskapsutøvelse vil redusere den etiske risikoen og dermed forhåpentligvis også den finansielle risikoen i fondet.

Johan H. Andresen
Leder

Medlemmer av Etikkrådet og sekretariatet

Etikkrådet

Johan H. Andresen (Etikkrådets leder)

Andresen har en MBA fra Rotterdam School of Management. Han eier og er styreleder i Ferd. Tidligere har han vært Product Manager i International Paper Co. i USA og partner i Tiedemanns-gruppen. Han har styreverv i SEB- Skandinaviske Enskilda Banken, NMI-Norwegian Microfinance Initiative og Junior Achievement Europe.

Hans Christian Bugge (Etikkrådets nestleder)

Bugge er dr. juris fra Universitetet i Oslo. Han er nå professor emeritus ved Institutt for offentlig rett samme sted. Bugge arbeider med nasjonal og internasjonal miljørett. Tidligere har han vært embetsmann i Miljøverndepartementet og Finansdepartementet, direktør for Statens forurensningstilsyn, generalsekretær i Redd Barna og statssekretær i Departementet for utviklingshjelp.

Cecilie Hellestveit

Hellestveit er jurist (med doktorgrad i humanitærrett, og med internasjonale menneskerettigheter, internasjonal rett og selskapsrett som spesialfag) og Cand. M. Philol. (med hovedfagsstudier i midtøstenkunnskap og arabisk). Hun er nå seniorrådgiver ved International Law and Policy Institute i Oslo. Hellestveit har tidligere vært tilknyttet ulike forskningsinstitusjoner, herunder PRIO, SMR, NUPI og IKOS. Hellestveit har tidligere hatt verv i UNE og vært medlem av komiteer for medisinsk og helsefaglig forskningsetikk i Helse Sør-Øst. Hun er nestleder i styret i Flyktningerådet, og fast spaltist i Globalt-spalten i Dagens Næringsliv.

Arthur Sletteberg

Sletteberg er siviløkonom fra Norges Handelshøyskole. Han er nå CEO i Norwegian Microfinance Initiative, og har styreverv i Entra Eiendom AS og Arctic Securities AS. Sletteberg har tidligere vært konserndirektør i Ferd AS, finansdirektør i Oslo Pensjonsforsikring AS, investeringsdirektør i Storebrand Asset Management, assisterende banksjef i DNB Markets, samt konsulent i Norges Bank.

Guro Slettemark

Slettemark er jurist fra Universitetet i Oslo, med spesialisering fra Universitetet i Aix-Marseilles. Hun er nå generalsekretær i Transparency International Norge og fungerende medlem av Universitetsstyret i Oslo. Tidligere har Slettemark vært juridisk seniorrådgiver i Datatilsynet, styremedlem i Norsk Barnebokinstitut og politisk rådgiver for tidligere justisminister Odd Einar Dørum.

Sekretariatet

Rådet har et sekretariat som utreder og forbereder saker for rådet. Sekretariatet hadde per 31. desember 2015 følgende ansatte:

- Eli Lund, sekretariatsleder (Siviløkonom)
- Magnus Bain (Cand. jur.)
- Lone Dybdal (MPhil)
- Erik Forberg (Cand. scient.)
- Pia Rudolfsson Goyer (Cand. jur.)
- Hilde Jervan (Cand. agric.)
- Irmela van der Bijl Mysen (Cand. jur.)
- Aslak Skancke (Sivilingeniør)

Etikkrådets virksomhet

Etikkrådet for Statens pensjonsfond utland er et uavhengig råd som gir anbefalinger til Norges Bank om å utelukke selskaper fra fondet eller sette selskaper til observasjon. Rådet vurderer selskapers virksomhet på grunnlag av retningslinjer fastsatt av Finansdepartementet. Retningslinjene har både produktbaserte utelukkelseskriterier som for eksempel produksjon av tobakk eller noen våpentyper, og atferdsbaserte utelukkelseskriterier som for eksempel grov korrupsjon, menneskerettighetsbrudd og miljøskade. Rådet har fem medlemmer og et sekretariat på åtte personer. Alle Etikkrådets anbefalinger offentliggjøres på rådets nettside: etikkradet.no.

Oversikt over virksomheten

Etikkrådets oppgave er å finne fram til og vurdere selskaper som bør utelukkes fra fondet eller settes til observasjon, uavhengig av selskapenes størrelse, fondets eierandeler eller selskapenes hjemland. Selskaper identifiseres ved porteføljeovervåking, systematiske gjennomganger av problemområder og eksterne henvendelser.

For produktkriteriene skal rådet ha oversikt over alle selskaper i fondet som kan ha virksomhet i strid med utelukkelseskriteriene. Et konsulentfirma kartlegger selskaper som har virksomhet i strid med produktkriteriene, og avgir hvert kvartal en rapport til rådet. Rådet undersøker alle aktuelle selskaper nærmere.

For atferdskriteriene må rådet gjøre et utvalg av selskaper og tema det vil konsentrere arbeidet om. Mens gjennomganger av problemområder gjerne følger en langsiktig plan, blir enkeltsaker som oftest tatt opp som følge av nyhetsoppslag. Et konsulentfirma søker daglig i mange nyhetskilder på flere språk etter relevante oppslag om selskapene i porteføljen. Rådet får kvartalsvise rapporter fra konsulenten og undersøker de selskapene der det synes å være størst risiko for framtidige normbrudd.

Etikkrådet innhenter informasjon fra blant annet forskningsmiljøer, internasjonale, regionale og nasjonale organisasjoner og setter ofte ut konsulentoppdrag for å undersøke indikasjoner på brudd på retningslinjene. Selskapene i porteføljen er også selv viktige informasjonskilder. Det er ofte inngående dialog med selskapene i løpet av vurderingsprosessen.

Arbeidet i 2015

Tabell 1 oppsummerer Etikkrådets undersøkelser av selskaper i 2015 sammenliknet med 2013 og 2014.

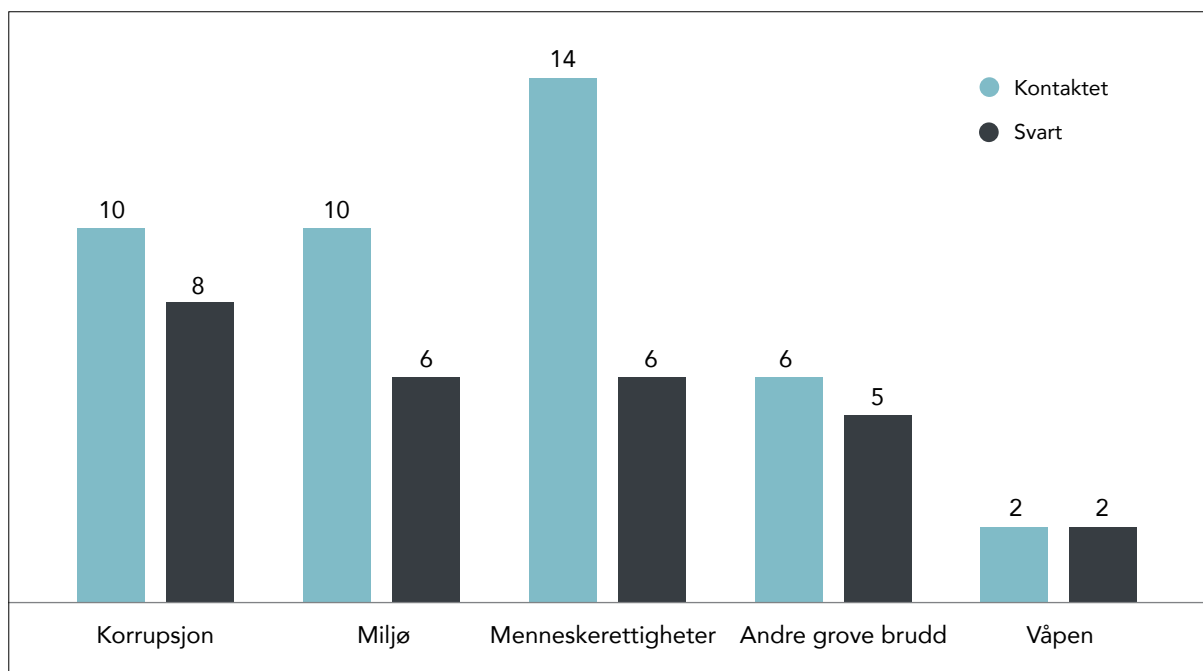
Etikkrådet har gitt åtte anbefalinger til Norges Bank i 2015, og ved årsskiftet hadde banken tatt stilling til fem av disse. Så langt har banken tatt rådets anbefalinger til følge.

I 2015 var rådet i kontakt med 42 selskaper og møtte 11 av dem. Rådet kontakter selskaper som det etter innledende undersøkelser vil vurdere nærmere. Først skriver rådet et brev til selskapene med spørsmål og ber om dokumentasjon som kan gi grunnlag for å vurdere selskapets virksomhet, for eksempel miljøkonsekvensvurderingen av et prosjekt, utslippsdata eller informasjon om arbeidsforhold ved en fabrikk.

Tabell 1. Oversikt over Etikkrådets virksomhet

År	2013	2014	2015
Aksjeselskaper i SPU ved årets slutt (ca.)	8 500	9000	9050
Totalt antall ekskluderte selskaper ved årets slutt	60	60	64
Selskaper på observasjonsliste ved årets slutt	1	1	1
Avgitte tilrådninger	11	12	8
Selskaper utelukket i løpet av året	9	3	4
Selskaper tatt inn igjen i løpet av året	5	3	0
Selskaper rådet har kontaktet	43	39	42
Selskaper rådet har møtt	18	18	11
Nye saker			
Nye saker	30	30	69
Totalt antall selskaper under arbeid i løpet av året	180	150	184
Totalt antall selskapsutredninger som ble avsluttet i løpet av året	70	85	73
Rådsmøter			
Rådsmøter	9	9	11
Sekretariatsmedlemmer	9	8	8
Budsjett (mill.)	12,5	13,5	14,8

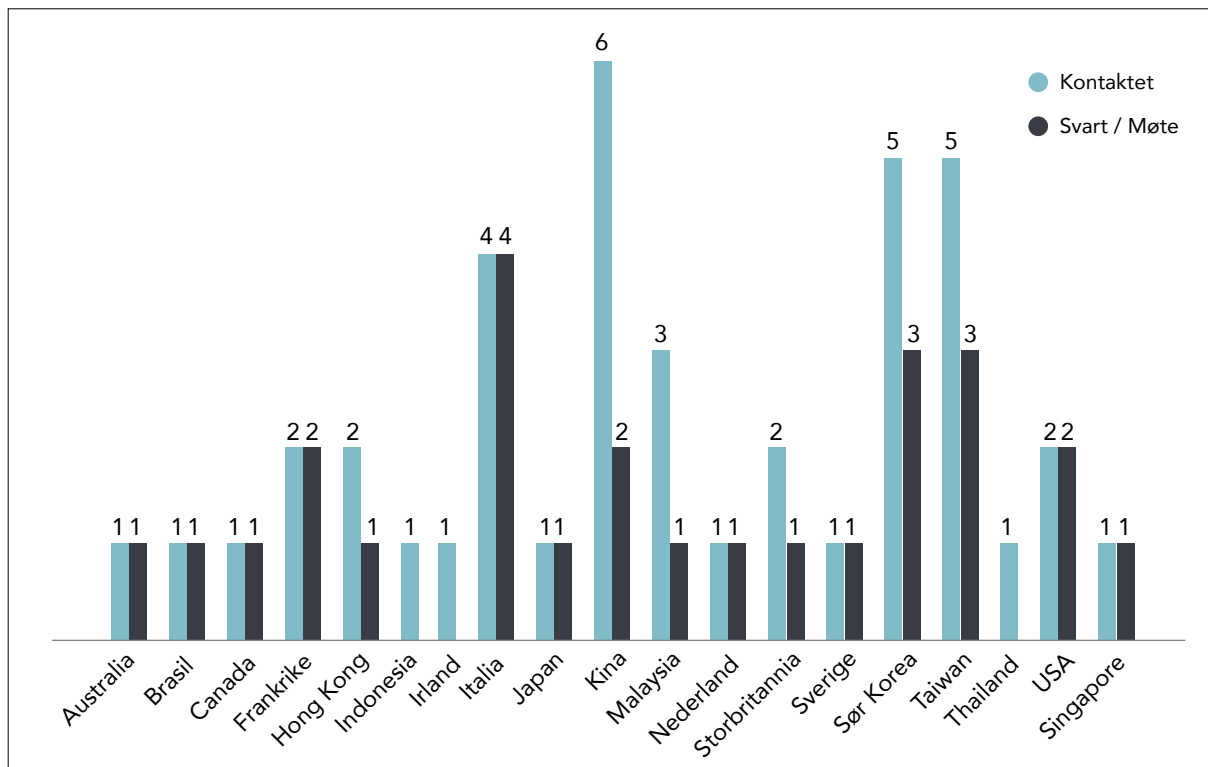
Figur 1. Selskaper kontaktet under hvert kriterium

Figuren viser hvor mange selskaper Etikkrådet har vært i kontakt med i 2015, hvilke kriterier for utelukkelse disse selskapene vurderes under, og hvor mange av selskapene som har svart på rådets spørsmål. Flest selskaper har blitt kontaktet i forbindelse med undersøkelser av arbeidsforhold.

Figur 2: Selskaper rådet har kontaktet fordelt på land der selskapet er børsnotert.

Figuren viser hvor selskapene som Etikkrådet har vært i kontakt med i 2015, er børsnotert, og hvilke av disse som har besvart rådets spørsmål. Det er ganske stor geografisk spredning på selskapene rådet kontakter. I 2015 har rådet kontaktet flest selskaper som er børsnotert i asiatiske land, på grunn av undersøkelser av arbeidsforholdene i tekstilproduksjon i noen land i Asia.

Svar fra selskaper

Noen selskaper svarer godt på rådets spørsmål om hvordan de forsøker å hindre miljøskade, korrupsjon eller brudd på menneskerettighetene, mens andre synes å mene at investorer ikke har grunnlag for å be om detaljerte opplysninger om f. eks. arbeidsforhold eller miljøstyringssystemer. Selskaper som vurderes, får alltid kommentere et utkast til tilrådning før Etikkrådet anbefaler Norges Bank å utelukke dem. De aller fleste selskaper benytter anledningen til å kommentere utkast til tilrådning, men det er færre som besvarer spørsmål av mer generell karakter fra rådet. Svarprosenten har vært særlig lav når det gjelder arbeidsforhold i tekstilindustrien. Selv om selskaper svarer, gir de ofte ikke tilstrekkelig informasjon til at Etikkrådet kan fastslå at det ikke er en uakseptabel risiko for brudd på fondets retningslinjer.

Rådet mener at det utgjør en risikofaktor når selskaper ikke deler informasjon. Selskaper må kunne forventes

å gi informasjon både i sine offentlige rapporter og til investorer om hvordan de håndterer risiko for grove normbrudd. Det er viktig at informasjonen er konkret og etterprøvbar. Ofte kan selskaper hevde at de har gode systemer på plass, men det kan være vanskelig for utenforstående å forstå om systemene er implementert i praksis.

Møter med selskaper

I 2015 har de fleste av Etikkrådets møter med selskaper dreid seg om korrupsjon. Selskapers systemer for å avdekke og forebygge korrupsjon er sentrale for rådets vurdering av den framtidige korrupsjonsrisikoen. Gjennom møter med selskaper forsøker rådet å finne ut om slike systemer ikke bare er etablert formelt, men også er gjennomført i praksis. De siste ti årene har det gradvis vokst frem internasjonale standarder for hva som er beste praksis for selskapers forebygging av korrupsjon. Stadig flere stater har også inntatt bestemmelser i nasjonal lovgivning om fore-

taksstraff, hvoretter interne anti-korrupsjonssystemer er avgjørende for vurderingen av om selskapet skal holdes ansvarlig for korrupsjonshandlinger begått av dets representanter.

Også for andre utelukkelseskriterier er det vesentlig for rådet å forstå om selskaper har gode systemer for å avdekke og forhindre skade. Slike systemer inneholder både mål, beskrivelser av ansvar, regler for risikovurdering, systemer for å lære av erfaringer, varslingsprosedyrer og annet som er nødvendig for at selskapet skal ha en kontinuerlig forbedringsprosess. I hvilken grad selskapene har slike systemer og etterlever dem, gir verdifull informasjon om framtidig risiko for brudd på retningslinjene.

Flere nye selskaper ble vurdert, og flere var under arbeid

I 2015 tok Etikkrådet 69 nye selskaper opp til vurdering, mer enn dobbelt så mange som i de to foregående årene. Dette skyldes at rådet både har kartlagt alle selskaper i porteføljen som har tekstilproduksjon i enkelte asiatiske land, og selskaper som har byggevirksomhet i Qatar.

I 2015 har Etikkrådet arbeidet med til sammen 184 selskaper. Av disse er 73 selskaper ferdig utredet. Noen

utredninger er svært ressurskrevende. I andre saker ligger faktum mer oppe i dagen, slik at Etikkrådets arbeid først og fremst er å vurdere om det er grunnlag for utelukkelse.

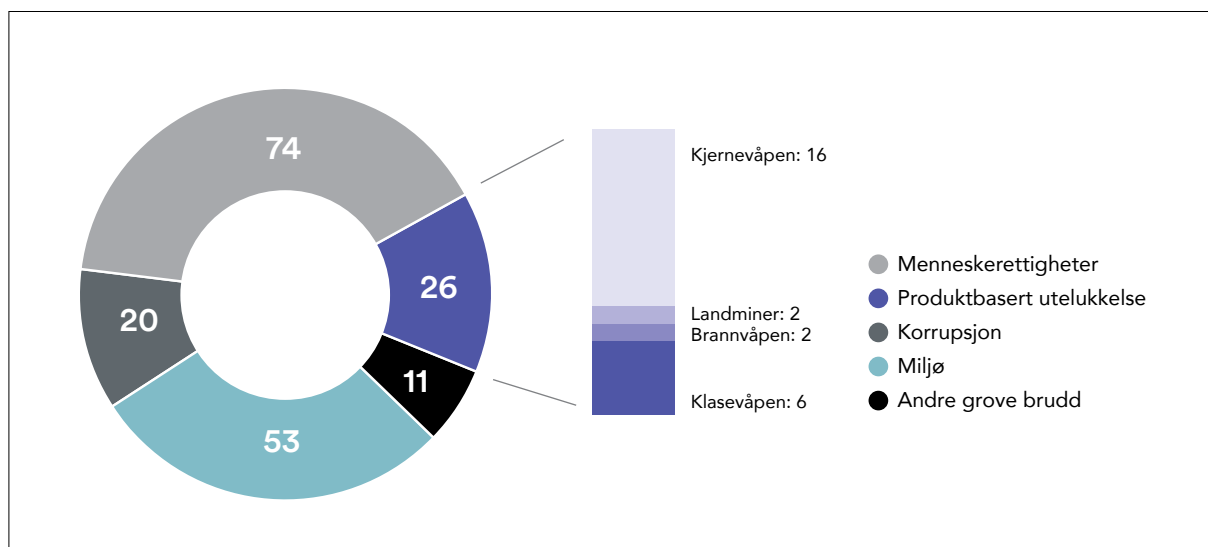
Observasjon

Et selskap kan settes til observasjon der det er tvil om vilkårene for utelukkelse er oppfylt, om utviklingen framover i tid eller der det av andre årsaker finnes hensiktsmessig. Varigheten av observasjonen avgjøres i hvert enkelt tilfelle. Etikkrådet kan når som helst i observasjonsperioden anbefale å utelukke selskapet eller å ta selskapet av observasjonslisten.

Når Etikkrådet anbefaler å sette et selskap til observasjon, blir det offentlig kjent at rådet følger særlig med på selskapet. En formell beslutning om observasjon gir et signal om at det skal lite til for at selskapet utelukkes fra fondet, og det vil dermed kunne sette et ekstra press på selskapet. Det gir også informasjon til andre om hvordan Etikkrådet har vurdert et selskap.

I observasjonsperioden avgir Etikkrådet en årlig vurdering av selskapet til Norges Bank. Rådet innhenter informasjon fra åpne kilder, og i noen tilfeller også gjennom konsulentstudier. Denne informasjonen er et utgangspunkt for diskusjonen i det årlige møtet

Figur 3. Selskaper under arbeid fordelt på kriterier.

Figuren viser at rådet arbeider parallelt med saker under alle utelukkelseskriteriene.

Etikkrådet har med selskapene. Et utkast til rapport til Norges Bank sendes også til selskapene for merknader. Observasjonsprosessen avhenger altså av et godt samarbeid mellom selskapene som observeres, og Etikkrådet.

For øyeblikket står to selskaper til observasjon, mens observasjonen av ett selskap ble avsluttet i løpet av 2015.

Pågående og nye utredninger

Fra 2016 er kriteriene for observasjon og utelukkelse utvidet med ytterligere to kriterier som gjelder utslipp av klimagasser og produksjon eller bruk av termisk kull. Etikkrådet har allerede begynt arbeidet med å identifisere selskaper som kan ha virksomhet i strid med klimakriteriet, og vil bruke mye ressurser på dette arbeidet i 2016.

Siden 2010 har rådet systematisk gjennomgått fondets investeringer i noen typer virksomhet som kan forårsake alvorlig miljøskade. I 2015 har rådet arbeidet mye med å utrede selskaper som etablerer plantasjoner i tropisk regnskog og med selskaper som deltar i uregulert, urapportert eller ulovlig fiske. Disse utredningene fortsetter i 2016. Det gjenstår også noe arbeid med enkelte selskaper som har virksomhet i eller i nærheten av særlig verdifulle verneområder. Rådet vil også utrede selskaper innen en begrenset del av kjemisk industri.

Like viktig som de systematiske gjennomgangene av problemområder, er arbeidet med enkeltsaker som fanges opp gjennom nyhetsovervåkingen eller

henvendelser. Rådet har gjort inngående vurderinger av flere enkeltselskaper for miljødeleggelse i 2015. I 2013 kartla rådet noen bransjer og selskaper som var særlig utsatt for tvangsarbeid, og denne kartleggingen har vært et utgangspunkt for rådets systematiske gjennomganger på menneskerettighetsområdet. Arbeidet med tekstilproduksjon i noen asiatiske land og selskaper som har bygge- og anleggsvirksomhet i Qatar, har sitt utspring i denne kartleggingen. Disse utredningene fortsetter i 2016. I tillegg vil rådet vurdere selskaper som produserer elektronikk i Malaysia.

Tidligere utelukkelse gjør at rådet lettere fanger opp nye, liknende saker. Hvis selskaper for eksempel starter produksjon av hybride frø i India, vil rådet undersøke om de kan knyttes til barnearbeid, siden rådet fra før er kjent med at barnearbeid er utbredt i slik virksomhet. Rådet følger også kontinuerlig med på områder der okkupasjonsrettens regelverk kan komme til anvendelse, og på selskaper som driver naturressursutvinning i omstridte områder.

Etikkrådet arbeider med korrupsjonssaker utfra en risikotilnærming der rådet gjennomgår land og sektorer som ifølge internasjonale rangeringer er særlig korrupsjonsutsatte. Så langt har rådet konsentrert seg om bygg- og anleggsbransjen, olje- og gassektoren, forsvarsindustrien og telekommunikasjonsindustrien. Rådet har kommet relativt langt i informasjonsinnhenting om mange korrupsjonssaker, og det skal etter planen avholdes flere møter med selskaper i 2016. Årets virksomhetsplan ligger på norsk på rådets nettside.

Utelukkelse av kjernevåpenprodusenter

Siden de etiske retningslinjene for SPU¹ opprinnelig ble etablert for over 10 år siden, har produksjon av sentrale komponenter til kjernevåpen vært ett av grunnlagene for utelukkelse av selskaper fra fondet. I tiden etter dette har det skjedd en utvikling hvor virksomhet på statlig eide anlegg for produksjon, oppgradering, testing og vedlikehold av kjernevåpen delvis settes ut til selskaper. Etikkrådets praksis i operasjonaliseringen av kjernevåpenkriteriet de siste 10 år, herunder avgrensningen av kriteriets virkeområde, er omtalt i det følgende.

Kort om kjernevåpen

Ifølge Ikkespredningsavtalen (ofte kalt NPT, *Non-Proliferation Treaty*) er kjernevåpen et masseødeleggende våpen som det for de fleste stater vil være forbudt å besitte.² USA, Storbritannia, Frankrike, Russland og Kina («P5-statene») har av historiske grunner unntak fra dette forbudet. Det anses også som sikkert at India, Pakistan, Israel og Nord-Korea har utviklet kjernevåpen. Sør-Afrika er det eneste landet som fullstendig har avskaffet egenutviklede kjernevåpen.³ Tidligere har også andre stater påbegynt kjernevåpenprogrammer som ikke har vært sluttført.

Produksjon av kjernevåpen krever en rekke innsatsfaktorer. Fremstillingen av tilstrekkelig mengde *spaltbart materiale* (høyenriktet uran eller plutonium) er svært ressurskrevende. Uranholdige mineraler utvinnes ved gruvedrift, men må bearbeides for bruk i kjernevåpen, enten ved å produsere det syntetiske grunnstoffet plutonium i kjernereaktorer med utgangspunkt i uran, eller ved anrikning.⁴ Også uran brukt til produksjon av kjernekraft, må anrikes, men til en lavere grad enn til våpenformål. Stater utenom P5 med kjernevåpen har derfor kunnet utvikle disse parallelt med sivile kjernekraftprogrammer.

Det er først og fremst i USA, og i noen grad også i Storbritannia, Frankrike og India, at børsnoterte selskaper har noen rolle i kjernevåpenproduksjon, gitt de kriterieavgrensninger som Etikkrådet praktiserer. Dette reflekteres også i den geografiske tilhørigheten til selskapene som er utelukket fra SPU etter kjernevåpenkriteriet.

Kjernevåpenkriteriet i SPUets etiske retningslinjer

Kjernevåpen skiller seg fra de øvrige våpentyper omfattet av SPUets retningslinjer ved at de er mye mer komplekse i sin fremstilling og inngår i store våpensystemer. Det er nødvendig å avgrense hva retningslinjene skal omfatte, både med hensyn til produkt og aktivitet.

I retningslinjenes § 2a heter det:

«Fondets midler skal ikke være investert i selskaper som selv eller gjennom enheter de kontrollerer produserer våpen som ved normal anvendelse bryter med grunnleggende humanitære prinsipper.»

I forarbeidene (NOU 2003:22) og senere i Revidert nasjonalbudsjett 2004 er det gitt en liste over hvilke typer våpen som her menes, herunder blant annet kjernevåpen, og i senere meldinger til Stortinget har Finansdepartementet lagt denne listen til grunn. Forarbeidene antok et svært begrenset omfang av utelukkelse på grunn av kjernevåpen:

«Så vidt utvalget kjenner til, foregår det i dag ikke produksjon av kjernevåpen verken i statlige forsvarsvirksomheter eller i private selskaper. Sentrale komponenter til slike våpen fremstilles visstnok heller ikke lenger i statlig eller privat forsvarsindustri.»⁵

Likevel la forarbeidene opp til at produksjon av kjernevåpen og deres sentrale komponenter skal være grunnlag for utelukkelse. Det må derfor vurderes nærmere hvilke type produkter og andre innsatsfaktorer dette skal omfatte.

For Etikkrådet gir operasjonaliseringen av kjernevåpenkriteriet tre hovedutfordringer:

1. Praktiserbare avgrensninger av kriteriet
2. Konsistens i praktiseringen – altså å behandle like forhold likt
3. Informasjonstilgang

Avgrensning av kriteriet – hva utgjør produksjon av kjernevåpen og deres sentrale komponenter?

Kjernevåpen kan – svært forenklet – sies å bestå av et stridshode og et leveringssystem som fører stridshodet til målet, eksempelvis et missil. Leveringssystemet kan være mer eller mindre integrert i et *transportsystem*, slik som kjøretøy, fly, skip eller undervannsbåt. Foruten produksjon av selve stridshodet, er det flere typer virksomhet som kan omfattes av kjernevåpenkriteriet i SPUets retningslinjer. I løpet av de siste 10 år har det skjedd en utvikling, særlig i USA, hvor virksomhet på statlig eide anlegg for produksjon, oppgradering, testing og vedlikehold av kjernevåpen delvis settes ut til selskaper. Leveranser av ulike typer tjenester til slike anlegg kan være grunnlag for utelukkelse av selskaper fra SPU.

Forarbeidene gir enkelte avgrensninger av kjernevåpenkriteriet, men disse er ikke utfyllende på alle områder, og det er heller ikke gitt ytterligere føringer siden forarbeidene ble utarbeidet i 2003. Etikkrådet

diskuterte kriteavgrensninger i sin første tilrådning om utelukkelse av kjernevåpenselskaper (2005).⁶ Avgrensningene som denne tilrådingen la opp til, har i all hovedsak vært praktisert de siste 10 år. Praksisen er beskrevet nedenfor.

Flere formål / «dual use»

Bare virksomhet eller produkter som ikke har annet formål enn å inngå i kjernevåpen, kan i utgangspunktet danne grunnlag for utelukkelse. Dette er i tråd med retningslinjenes forarbeider⁷ og avskjærer for eksempel utelukkelse av leveringssystemer med flere formål, eksempelvis missiler som kan føre både konvensjonelle stridshoder og kjernevåpen.

Forståelsen av «sentrale komponenter»

Forarbeidene er klare på at det vil føre for langt å forsøke å utelukke enhver produsent av komponenter: «*det er ikke noe poeng i å ramme for eksempel en skruerprodusent*», men sier videre at «*produksjon av helt sentrale komponenter må sies å falle innenfor definisjonen*», uten at det gis konkrete eksempler på slike.

Hvilke av komponentene bør i denne sammenheng anses som *sentrale*? Dette er ikke åpenbart, kanskje bortsett fra selve stridshodet og spaltbart materiale til dette.

Kjernevåpen består av tusenvis av komponenter hvis man går helt ned på de enkelte bestanddeler. Disse har Etikkrådet ikke oversikt over, og detaljert informasjon om enkeltkomponenter vil normalt ikke være tilgjengelig.

Det må forutsettes at alle komponenter i et kjernevåpen på en eller annen måte fyller en nødvendig funksjon, ellers hadde de ikke vært en del av våpenet. Dermed er det vanskelig å legge strenge nødvendighetsbetraktninger til grunn for hva som utgjør *sentrale komponenter*. Videre må det legges til grunn at veldig mange av komponentene i realiteten i større eller mindre grad er tilpasset formålet, og dermed ikke faller inn under *dual use*. Likevel vil det føre for langt å skulle utelukke alle produsenter av formålstilpassede komponenter. Forarbeidene avgrensner mot at enhver produsent av mindre komponenter skal utelukkes.

Etikkrådet har tilnærmet seg problemstillingen ved å betrakte *hovedkomponenter* og *sub-komponenter* til disse, i praksis avgrenset til:

- Stridshoder og spaltbart materiale
- Leveringssystemer i form av missiler som ikke har annen funksjon enn å levere kjernevåpen, herunder fremdriftssystem for disse

Under «missiler» har Etikkrådet anbefalt å utelukke selskapene som har hovedansvaret for sluttproduksjonen av missilene, og produksjonen av motorene, men ikke samtlige underleverandører utover dette; rådet har i sine vurderinger ikke gått på undernivået til hovedkomponenter, eksempelvis produksjon av deler til rakettmotorer.

Videre har Etikkrådet ikke anbefalt å utelukke selskaper som leverer andre komponenter som for så vidt godt kan anses som sentrale komponenter til leveringssystemer, eksempelvis styrings-, navigasjons- og kommunikasjonssystemer. Dette er mer av praktiske enn prinsipielle grunner. Det er for krevende å vurdere slike systemer med hensyn til for eksempel grad av formålstilpassning, og det er vanskelig å trekke fornuftige systemgrenser. Informasjonstilgangen om slike systemer er i tillegg svært begrenset.

Avgrensning av aktiviteter – hva innebærer «produksjon»?

Også selve begrepet «produksjon» må tolkes. Skal vedlikehold og oppgradering av kjernevåpen side-stilles med første gangs produksjon? Forarbeidene omtaler ikke dette spørsmålet, men rådet har lagt en slik forståelse til grunn. Første gangs tilvirkning av kjernevåpen, og særlig spaltbart materiale, er svært ressurskrevende, og ikke noe sted foregår kontinuerlig ny-produksjon.⁸ Kjernevåpensystemer holdes operative over flere tiår ved kontinuerlige oppgraderinger, vedlikehold og ikke-destruktiv testing, og rådet har tidligere sidestilt slik virksomhet med første gangs tilvirkning. Dette danner grunnlaget for utelukkelsen av flere av selskapene etter kjernevåpenkriteriet.

Leveringssystem vs. transportsystem

Etikkrådet har i sin praksis skilt mellom leveringssystemer og transportsystemer: Produksjon av *leveringssystemer* kan være grunnlag for utelukkelse dersom det ikke har annen funksjon enn å levere

kjernevåpen. («Levere» betyr i denne sammenheng å føre kjernevåpenets stridshode til målet som skal rammes.) Produksjon av *transportsystemer* har ikke vært ansett som grunnlag for utelukkelse.

Forarbeidene begrunner at transportsystemer ikke skal omfattes av kriteriet slik:

«Etter utvalgets mening vil det for eksempel være lite skjønnsomt å si at F-16 fly burde rammes av et kjernevåpenforbud fordi om disse flyene er konstruert for å kunne ta med kjernevåpen. Norge har valgt å kjøpe slike fly av helt andre grunner.»⁹

Mange typer transportsystemer vil uansett ikke omfattes av kriteriet pga. *dual use*, som er den egentlige begrunnelsen som er gitt i det overstående eksempelet. Et spørsmål kan likevel stilles når det gjelder undervannsbåter som har som primært formål å føre kjernevåpen-missiler. Dette er en form for transportsystem som neppe kan sies å falle inn under *dual use*. Spørsmålet er aktuelt ettersom det er flere selskaper i SPU som er involvert i bygging og oppgradering av slike båter, både for USA, Storbritannia, Frankrike og India, samt leveranser av komponenter. Forarbeidene omtaler ikke dette spørsmålet.

Praksis på området har vært at transportsystemer generelt ikke omfattes av kriteriet, da skip, kjøretøy, fly og undervannsbåter – uansett formål – ligger utenfor en rimelig forståelse av begrepet «*kjernevåpen og deres sentrale komponenter*» slik forarbeidene la opp til.

Informasjonstilgang

Det nederlandske analyseselskapet Sustainalytics bistår Etikkrådet med analyser i forbindelse med de produktbaserte utelukkelsene. Etikkrådet mottar kvartalsvis rapporter om selskaper i fondet med virksomhet som kan omfattes av kriteriene samt om grunnlaget for fortsatt utelukkelse er til stede for selskapene som allerede er utelukket fra fondet. Det rapporteres gjerne om 20–30 selskaper som kan være aktuelle etter kjernevåpenkriteriet. Det meste av dette gjelder virksomhet som anses å falle utenfor kriterieavgrensningen. Mye av dette er knyttet til ulike leveringsplattformer, eksempelvis de nevnte undervannsbåtene.

Tilrådingene om utelukkelse av selskaper bygger kun på offentlig tilgjengelig informasjon. Vanlige informasjonskilder er pressemeldinger i forbindelse med kontraktsinngåelser og øvrig informasjon fra selskapene. Omfanget av tilgjengelig informasjon er generelt lite, og den som eksisterer, er som regel lite spesifikk. Selskaper har ved henvendelser normalt ikke anledning til å kommentere eller redegjøre særlig for virksomhet knyttet til kjernevåpen.

Videre er det ikke realistisk at Etikkrådet skulle klare å fremskaffe informasjon om selskapers eventuelle delaktighet i kjernevåpenprogrammer i strid med Ikkespredningsavtalen.

Utelukkede selskaper

Totalt har 15 selskaper vært utelukket etter kjernevåpenkriteriet. I dag omfatter utelukkelsene 12 selskaper:

Selskap	Utelukket siden	Grunnlag i tilrådning om utelukkelse	Merknad
Lockheed Martin Corp.	2013	Selskapet var utelukket fra 2005–2013 pga. klasevåpenproduksjon. Da denne opphørte, ble begrunnelsen flyttet til kjernevåpen. Bakgrunnen er tilknytningen til det statlige britiske selskapet AWE (<i>Atomic Weapons Establishment</i>), som har ansvaret for utvikling, produksjon og vedlikehold av Storbritannias kjernevåpenstridshoder. AWE er eid av det britiske forsvarsdepartementet, men den fysiske virksomheten drives av joint venture-selskapet AWE Management Ltd. (AWE ML), hvor Lockheed Martin eier en tredel. De øvrige partnerne i AWE ML er selskapene Serco Group Plc. og Jacobs Engineering Group Inc. ¹⁰	
Orbital ATK Inc. (Tidligere Alliant Techsystems Inc.)	2013	Selskapet er ansvarlig for oppgraderingen av rakett-motorene til det interkontinentale ballistiske missilet Minuteman III ICBM og produserer rakettmotorene til kjernevåpenmissilet Trident II (D5), beregnet på utskyting fra undervannsbåter. ¹¹	1
BWX Technologies Inc. (Tidligere The Babcock & Wilcox Co.)	2013	Selskapet eier og driver USAs største anlegg for fremstilling av høy-anriket uran og har driftsansvar for anleggene Y-12 National Security Complex og Pantex: Y-12 anlegget fremstiller spaltbart materiale til bruk i kjernevåpen og driver vedlikehold og oppgraderinger av stridshoder til kjernevåpen. Pantex er et anlegg for lagring, oppgradering og vedlikehold av USAs stridshoder for kjernevåpen. En viktig del av virksomheten består i å forlenge levetiden til stridshodene. ¹²	2
Jacobs Engineering Group Inc.	2013	Se begrunnelse for utelukkelsen av Lockheed Martin Corp. ¹³	
Serco Group Plc.	2007	Se begrunnelse for utelukkelsen av Lockheed Martin Corp. ¹⁴	
Aerojet Rocketdyne Holdings, Inc. (Tidligere GenCorp Inc.)	2007	Selskapet lager motorer til kjernevåpenmissilene Minuteman III og D5 Trident. ¹⁵	
Safran SA	2005	Selskaper leverer motorene til de franske M-51 missilene som ikke har annen funksjon enn å føre kjernevåpen.	3
Airbus Group N.V. (Tidligere EADS)	2005	Selskapet ble først utelukket på grunnlag av klasevåpenproduksjon, men begrunnelsen ble senere flyttet til å gjelde kjernevåpen. Selskapet er hovedkontraktør for fremstilling av M51-missilet til den franske marinen. Dette er et missil som ikke har annen funksjon enn å frakte kjernevåpen.	3
Airbus Group Finance B.V.	2005	Dette er finansieringsselskapet til Airbus Group.	
Honeywell International Inc.	2005	Selskapet har gjennom datterselskapet Honeywell Technology Solutions Inc. ansvaret for reparasjon, utvikling, kalibrering, drift og vedlikehold av måleinstrumenter samt registrering av data ved simulering av kjernevåpendetonasjoner.	
Northrop Grumman Corp.	2005	Selskapet er kontraktør for vedlikehold og oppgraderinger av Minuteman III-missilene. I grunnlaget for utelukkelsen var det opprinnelig også virksomhet knyttet til MX-missilene. Disse er nå avskaffet, men Minuteman III består.	
Boeing Co.	2005	Selskapet er hovedkontraktør for oppgraderinger og vedlikehold av Minuteman III ICBM. ¹⁶	4

Merknader:

- 1) I tillegg til det opprinnelige grunnlaget for utelukkelse, er selskapet med i et joint venture med Lockheed Martin. JV-selskapet er operatør på Pantex og Y-12 anleggene som omtalt under BWX Technologies Inc.
- 2) Virksomheten som utgjorde det opprinnelige grunnlaget for utelukkelse, synes å være delvis utviklet. Selskapet er nå deltaker i et joint venture (National Security Technologies LLC) med bl.a. Northrop Grumman og ACOM, med formål å drive Nevada National Security Site (NNSS), hvor bl.a. montering, demontering og testing av stridshoder foregår.
- 3) Utelukkelsen av Safran og Airbus henger sammen: Safran leverer rakettmotorene til M51-missilene som Airbus produserer.
- 4) Avtalene for dette som lå til grunn for den opprinnelige anbefalingen om utelukkelse (2005), er utløpt. Boeing har imidlertid inngått nye avtaler, bl.a. om vedlikehold og oppgraderinger av Trident II missilet for UK (juni 2015).

Selv om det for flere av selskapene har skjedd endringer etter at disse ble utelukket, er det ikke nå grunnlag for å anbefale å oppheve utelukkelsen av noen av selskapene etter kjernevåpenkriteriet.

Etikkrådet vil opprettholde den etablerte praksis for avgrensning av kjernevåpenkriteriet. Arbeidet med å overvåke porteføljen og utrede selskaper under kjernevåpenkriteriet pågår kontinuerlig, og det kan bli aktuelt å anbefale utelukkelse av ytterligere selskaper.

Noter

1. Retningslinjer for observasjon og utelukkelse av selskaper fra Statens pensjonsfond utland, <https://lovdata.no/dokument/INS/for-skrift/2014-12-18-1793?q=retningslinjer+++pensjonsfond+++utland>.
2. Ikkespredningsavtalen, NPT, formelt Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons, 1968, <http://www.un.org/disarmament/WMD/Nuclear/NPT.shtml>.
3. NPT omfatter 190 stater. India, Pakistan og Israel har ikke tiltrådt NPT. Nord-Korea tiltrådte NPT i 1985, men trakk seg i 2003. Sør-Afrika tiltrådte NPT etter å ha destruert sine kjernevåpen i 1991. Iran tiltrådte NPT i 1968, men har vært anklaget for å ha virksomhet i strid med avtalen.
4. I naturen forekommer uran i ulike isotoper, altså varianter av grunnstoffet med forskjellig antall nøytroner i atomkjernen. Den spaltbare isotopen U235 utgjør 0,7 % av naturlig uran. Ved anrikning oppkonsentreres U235 til 3-4 % for bruk i kjernekraftverk og til over 90 % for bruk i kjernevåpen.
5. NOU 2003: 22 , Forvaltning for fremtiden – Forslag til etiske retningslinjer for Statens petroleumsfond, vedlegg 9, pkt. 4.3 (s. 144), <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2003-22/id118914/>.
6. Tilrådning 19. september 2005 om utelukkelse av selskaper som produserer sentrale komponenter til kjernevåpen: <http://etikkradet.no/tilradninger-og-dokumenter/tilradninger/kjernevåpen/tilradning-19-september-2005-om-uttrekk-av-selskaper-som-produserer-sentrale-komponenter-til-kjernevåpen/>.
7. Dette er en antitetisk forståelse av NOU 2003:22, vedlegg 9, pkt. 4.6: «Produksjon av komponenter som kan fylle andre, legitime formål (flerbruksvarer) bør etter utvalgets oppfatning ikke danne grunnlag for utelukkelse.»
8. For eksempel: En stor andel av USAs nåværende ca. 7000 kjernevåpen ble opprinnelig produsert på 1960-tallet, og er siden oppgradert i flere omganger. Nyere kjernevåpen som ble utviklet på 1980-tallet, er destruert i tråd med nedrustningsavtaler. På det meste hadde USA over 35 000 kjernevåpen (stridshoder), Sovjetunionen hadde enda flere. USA og Russland har i dag omtrent like mange. De øvrige P5-land har ca. 200 hver. Land utenom P5 er antatt å ha under 100 hver.
9. NOU 2003:22, vedlegg 9, pkt. 4.6.
10. Tilrådning 2013: http://etikkradet.no/files/2014/12/Tilrad_LM_2013.pdf.
11. Tilrådning 2013: http://etikkradet.no/files/2014/12/Tilrad_ATK_2013.pdf.
12. Tilrådning 2013: http://etikkradet.no/files/2014/12/babcock_wilcox_jacobs.pdf.
13. Tilrådning 2013: http://etikkradet.no/files/2014/12/babcock_wilcox_jacobs.pdf.
14. Tilrådning 2007: <http://etikkradet.no/files/2014/12/Tilradning-Serco-Group-15-nov07.pdf>.
15. Tilrådning 2007: <http://etikkradet.no/files/2014/12/Tilradning-Gencorp-15-nov07.pdf>.
16. Tilrådning 2005: <http://etikkradet.no/files/2014/12/Tilradning-kjernevåpen-19-sept-2005.pdf>.

Våpenkriteriet og utviklingen av autonome våpen

Bakgrunn

Grunnlaget for Etikkrådets arbeid er SPUs etiske retningslinjer. Det er to hovedtyper kriterier i retningslinjene; *produktkriterier* og *atferdskriterier*. Produktkriteriene hjemler at selskapers produksjon av enkelte typer produkter, herunder nærmere angitte typer våpen, skal føre til utelukkelse av selskaper. Atferdskriteriene hjemler at selskaper kan bli utelukket på bakgrunn av sine handlinger eller unnlatelser, uavhengig av hva de produserer.

Våpentypene som har dannet grunnlag for utelukkelse etter de etiske retningslinjene, har vært uendret siden 2004. Denne artikkelen diskuterer hvorvidt de gjeldende retningslinjer er tilpasset den teknologiske utviklingen de siste 10 år, særlig med henblikk på utviklingen av autonome våpensystemer (AV).

Hva er autonome våpen (AV)?

Overordnet dreier temaet AV seg om økende grad av automatisering av våpensystemer og hvilke problemstillinger dette kan reise. Med økende grad av automatisering reduseres den menneskelige involvering i beslutningen om bruken av makt. I autonome systemer vil systemet selv – uten menneskelig inngrep – kunne velge når, mot hvem og hvordan det vil bruke makt. Et kjennetegn ved AV er nettopp at denne beslutningen ikke er underlagt direkte menneskelig kontroll. *Autonomi er altså en egenskap ved et våpensystem, ikke et våpensystem i seg selv.*

Det er en glidende skala fra lav til høy grad av automatisering og over til autonomi. Når en viss grense for automatisering er overskredet, er systemet autonomt. Det finnes likevel ingen omforent definisjon av hva som vil utgjøre et autonomt våpensystem, og det vil være vanskelige avgrensningsspørsmål knyttet til en slik definisjon.

Eksisterende, kjente våpensystemer kan neppe kategoriseres som AV, men det finnes våpensystemer med høy grad av automatisering som nok kan sies å grense mot autonomi. Den våpenteknologiske utviklingen går på en rekke områder i retning av økt automatisering og på noen områder mot autonomi.

AV må ikke forveksles med såkalte dronefly. Dronefly er fjernstyrte fly, dvs. at de er styrt av en pilot som ikke sitter i flyet. Man kan tenke seg en utvikling mot autonomi også for slike fly.

Humanitærrettslige rammer

For Etikkrådet er problemstillinger knyttet til AV aktuelle ettersom det i SPUs etiske retningslinjer (§ 2 a) heter at fondets midler ikke skal være investert *i selskaper som produserer våpen som ved normal anvendelse bryter med grunnleggende humanitære prinsipper*.¹

Disse grunnleggende prinsippene som retningslinjene refererer til, ligger til grunn for det humanitærrettslige regelverk for krigføring som er nedfelt i bl.a. Genèvekonvensjonene. Prinsippene innebærer bl.a. at det i strid kun skal rettes angrep mot lovlige, militære mål (distinksjonsprinsippet), at de stridende skal balansere påregnelige sivile tap mot forventet militær fordel (proporsjonalitetsprinsippet) og at de stridende skal ta de nødvendige forholdsregler for å overholde disse prinsippene, for eksempel ved ikke å blande egne militære mål blant sivile (krav om forholdsregler). Våpen med egenskaper som gjør at de ikke kan brukes i tråd med disse reglene, vil være forbudt. I tillegg er det innført særlige forbud mot spesifikke våpentyper.

Disse grunnleggende humanitære prinsippene kommer til anvendelse både på tradisjonell krigføring og

når krigføringen endrer karakter, for eksempel cyberkrig.² Det er for øvrig ikke bare *bruken* av våpen som er folkerettslig regulert; også ved *utvikling* av nye våpentyper er stater forpliktet til å vurdere om deres bruk vil kunne være ulovlig.³

Gjeldende retningslinjer for utelukkelse av våpenprodusenter fra SPU

Våpenkriteriene i de etiske retningslinjene har vært uendret siden 2004. Selv om retningslinjene i seg selv ikke er spesifikke på hvilke våpentyper som skal danne grunnlag for utelukkelse, er det i forarbeidene til retningslinjene (Graverrapporten, NOU 2003:22)⁴ og i påfølgende meldinger til Stortinget gitt en liste over hvilke typer våpen som menes. Dette er alle våpentyper som er forbudt generelt eller (nå) forbudt for Norge å besitte i henhold til konvensjoner som Norge har tilsluttet seg, se understående tabell.

Begrepet «*normal anvendelse*» i retningslinjene er sentralt. Dette refererer til våpentypens intenderte bruk; ethvert våpen kan i prinsippet brukes i strid med grunnleggende humanitære prinsipper, men bare for noen typer våpen kan man si at nærmest enhver bruk vil være uakseptabel.

Siden 2004 er det kun produksjon av kjernevåpen og klasevåpen som har vært grunnlag for utelukkelse av våpenprodusenter. Det er ikke funnet noen tilfeller av at produksjon av øvrige våpentyper som danner grunnlag for utelukkelse, foregår i selskaper i SPU.

Forarbeidene tok høyde for at nye våpentyper kunne legges til listen: «*Det er ikke utenkelig at nye våpen eller ammunisjonstyper vil kunne vise seg å falle innenfor det som strider mot de humanitærrettslige grunnprinsipper.[...] Utvalget vil videre anbefale at muligheten for å legge nye våpen – eller ammunisjonstyper til en slik utelukkelsesliste holdes åpen*»¹¹

Problemstillinger knyttet til utvikling og bruk av AV

Utvikling og bruk av AV reiser flere problemstillinger. Flere av disse er riktignok ikke unike for AV, men AV kan aktualisere dem på nye måter.¹²

Et utgangspunkt for vurderingen kan være at selve konseptet med AV – at avgjørelser om liv og død overlates til maskiner – prinsipielt og i seg selv er problematisk. En mer avgrenset vurdering er hvorvidt det er mulig å se for seg bruk av AV som ikke strider mot de overnevnte humanitære prinsipper for krigføring. Aktuelle spørsmål i den forbindelse kan for eksempel være:

- Vil systemet kunne skille mellom stridende og sivile?
- Vil systemet kunne oppfatte at stridende er såret eller kapitulerer?
- Kan systemet vurdere hensynet til siviles beskyttelse opp mot militær nødvendighet?
- Hvem kan stilles til ansvar for eventuelle lovbrudd ved bruk av AV?

Våpentype	Konvensjon	Antall selskaper utelukket i dag	Antall selskaper utelukket historisk
Kjemiske våpen	Kjemivåpenkonvensjonen ⁵	0	0
Biologiske våpen	Biologivåpenkonvensjonen ⁶	0	0
Antipersonellminer	Landminekonvensjonen ⁷	1	1
Ikke-detekterbare fragmenter, brannvåpen, blindende laservåpen	CCW, hhv. Protokoll 1, 3 og 4 ⁸	0	0
Kjernevåpen	Ikkespredningsavtalen ⁹	12	15
Klasevåpen	Klasevåpenkonvensjonen ¹⁰	5	9

Vurderinger av de tre første punktene vil åpenbart kunne være problematisk å overlate til maskiner, særlig dersom AV brukes i områder hvor det også er sivile. Det er imidlertid mulig å tenke seg bruksområder for AV hvor få eller ingen sivile er til stede og slike problemstillinger blir mindre aktuelle, eksempelvis innen luftstrid og bekjempelse av sjømål og under vannsmål, eller våpensystemer som ikke angriper mennesker, for eksempel «rakettskjold». Det er altså ikke gitt at enhver bruk av AV i seg selv og under enhver omstendighet vil være i strid med grunnleggende humanitære prinsipper for krigføring.

Det siste punktet – spørsmålet om ansvarlighet – reiser flere viktige problemstillinger. Kan utviklingen av AV føre til at personer i mindre grad kan bli holdt ansvarlig for ulovligheter? Det er en bekymring med autonomi at grunnleggende humanitære prinsipper i praksis vil bli satt til side fordi ansvarsforholdene som det humanitærrettslige regelverk forutsetter, desintegrerer.

Arbeidet med et forbud mot AV

Spørsmål knyttet til AV har fått økt oppmerksomhet i senere tid. Det ble i 2014 og 2015 holdt uformelle ekspertmøter under CCW¹³ om AV.

Sannsynligheten for at det i overskuelig fremtid blir forhandlet en avtale under CCW som forbyr AV, er liten. Det er foreløpig ikke opprettet en ekspertgruppe, som ville være det første formelle trinnet i en slik prosess. Et nytt, uformelt ekspertmøte i regi av CCW vil bli holdt i april 2016.

En alternativ prosess kan være at en avtale kommer i stand utenfor CCW-rammeverket, slik som konvensjonene om landminer og klasevåpen ble til, alternativt at det blir en prosess som ender opp i mer uforpliktende *guiding principles* som evt. over tid kan få status som sedvanerett. Om forutsetningene for noe av dette er til stede hva gjelder AV, er imidlertid uvisst og noe snarlig utfall er uansett vanskelig å se for seg.

Avgrensningsspørsmål

Både for en eventuell konvensjon om AV og et eventuelt AV-kriterium for utelukkelse av selskaper fra SPU vil det være kompliserte avgrensningsspørsmål. Her er det problemstillinger på flere nivåer:

For det første må en evt. konvensjon (eller *guiding principles*) definere hva som er forbudt. Ettersom AV ikke er én våpentype men en *funksjon* som kan knyttes til ulike typer våpen, må begrensningen trolig rette seg mot funksjon. Det må altså trekkes en grense mellom akseptabel automatisering og uakseptabel autonomi for våpensystemer. Videre kan man tenke seg at spørsmålet om *ansvarsforhold* vil bli sentralt. Deretter må det – hvis et kriterium knyttet til AV skal innføres som utelukkelsesgrunn i SPU og dermed operasjonaliseres av Etikkrådet – av dette avledes hva slags selskapsvirksomhet som kan være grunnlag for utelukkelse.

For Etikkrådet kan det i tillegg reises kompliserte spørsmål om hvordan man skal vurdere «*dual use*», altså produkter som har flere formål. *Dual use*-spørsmål kan bli kompliserte blant annet fordi mye av AV-funksjonaliteten nødvendigvis vil være i underliggende systemer (eksempelvis målidentifisering), og ikke i den skarpe enden av våpenet.

AV og SPUs etiske retningslinjer

AV faller ikke inn under de eksisterende våpenkriterier i SPUs etiske retningslinjer for produktbasert utelukkelse.

Dersom initiativet under CCW skulle føre frem til en konvensjon, vil det være naturlig at AV legges til listen over våpentyper som gir grunnlag for utelukkelse av selskaper fra SPU, på lik linje med de andre våpentyper under CCW-protokollene. Også dersom det skulle komme i stand en avtale utenfor CCW-rammeverket eller en form for *guiding principles* som danner et normativt grunnlag, bør AV komme med på denne listen.

Det mest sannsynlige er imidlertid at dette ikke kommer på plass i overskuelig fremtid. Det kan stilles spørsmål om AV likevel bør stå på listen over våpen som gir grunnlag for utelukkelse av selskaper, selv om denne listen nå er knyttet til konvensjoner som Norge er tilsluttet. Et slikt kriterium vil i så fall kunne reise definisjons- og avgrensningsspørsmål som blir krevende for Etikkrådet å ta stilling til uten forankringen i en konvensjon eller i det minste noen omforente prinsipper.

Et alternativ til å vurdere AV under våpenkriteriene i de etiske retningslinjene, kan være å vurdere selskaper under kriteriene for adferdsbasert utelukkelse. Dersom AV brukt mot mennesker innebærer en krenkelse av individers rettigheter i krig- og konfliktsituasjoner, vil Etikkrådet vurdere om produksjon av AV kan falle inn under retningslinjenes kriterier for adferdsbasert utelukkelse (§ 3b, alternativt under § 3f). Dette er ikke helt uten presedens, jfr. Elbit-saken fra 2009, hvor et selskap ble anbefalt utelukket under et adferdskriterium i retningslinjenes § 3f på bakgrunn av hva det produserte. Spørsmål om definisjon og avgrensninger vil imidlertid kunne gjøre en slik tilnærming ganske komplisert, men det er vanskelig å ta ytterligere stilling til dette uten å ta utgangspunkt i et konkret forhold knyttet til et konkret selskap.

Det viktigste tiltaket for Etikkrådet i tiden fremover når det gjelder AV, vil være å følge med på utviklingen i CCW-regi eller alternative prosesser utenfor CCW-rammeverket. Også gjennom kontakter med ulike interessenter vil rådet holde seg oppdatert på den teknologiske utviklingen på området. Dersom selskaper i SPU utvikler AV, kan det vurderes å behandle enkeltsaker under adferdskriteriene, men dette kan rådet først ta stilling til dersom en slik situasjon skulle oppstå.

Noter

1. Retningslinjer for observasjon og utelukkelse av selskaper fra Statens pensjonsfond utland: <https://lovdata.no/dokument/INS/for-skrift/2014-12-18-1793?q=retningslinjer+++pensjonsfond+++utland>.
2. The Tallin Manual on the International Law Applicable to Cyber Warfare (2013), <http://www.peacepalacelibrary.nl/ebooks/files/356296245.pdf>.
3. «In the study, development, acquisition or adoption of a new weapon, means or method of warfare, a High Contracting Party is under an obligation to determine whether its employment would, in some or all circumstances, be prohibited by this Protocol or by any other rule of international law applicable to the High Contracting Party.», Genèvekonvensjon (1949), 1 tilleggsprotokoll, Artikkel 36.
4. Forvaltning for Fremtiden, NOU 2003:22, <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2003-22/id118914/>.
5. The Chemical Weapons Convention, <http://www.opcw.org/chemical-weapons-convention/>.
6. The Biological Weapons Convention, <http://www.un.org/disarmament/WMD/Bio/>.
7. Convention on the Prohibition of the Use, Stockpiling, Production and Transfer of Anti-Personnel Mines and on Their Destruction., <http://www.icbl.org/en-gb/home.aspx>.
8. The Convention on Certain Conventional Weapons (CCW), [http://www.unog.ch/80256EE600585943/\(httpPages\)/4F0DEF093B-4860B4C1257180004B1B30?OpenDocument](http://www.unog.ch/80256EE600585943/(httpPages)/4F0DEF093B-4860B4C1257180004B1B30?OpenDocument).
9. Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT), <http://www.un.org/disarmament/WMD/Nuclear/NPT.shtml>.
10. Convention on Cluster Munitions (CCM), <http://www.clusterconvention.org/>.
11. NOU 2003:22, vedlegg 9, pkt. 4.4 (side 146).
12. Eksempelvis diskusjonen om humanitærrett vs. rettshåndhevelse i bekjempelsen av terror.
13. Se fotnote 8.

Undersøkelser av arbeidsforhold i tekstilindustrien

Ifølge retningslinjene for observasjon og utelukkelse fra Statens pensjonsfond utland kan Etikkrådet tilrå utelukkelse av selskaper der det er en uakseptabel risiko for at selskapet medvirker til eller selv er ansvarlig for grove eller systematiske krenkelser av menneskerettighetene. Under dette kriteriet har Etikkrådet i 2015 arbeidet særlig med arbeidstakerrettigheter i tekstilindustrien.

Fondet er investert i et stort antall tekstilselskaper, fra spinnerier til store merkevareselskaper, i mange forskjellige land. De fleste tekstilselskapene i fondet har ikke egen produksjon, men er kjøpere av tekstiler fra forskjellige fabrikk i mange land. Etikkrådets arbeid har likevel vært rettet mot selskaper som har egen produksjon av tekstiler. Selv om selskaper har et ansvar for menneskerettighetsbrudd i hele sin leverandørkjede, vil kjøperes medvirkning til menneskerettighetsbrudd kunne være et komplisert spørsmål. Det er derimot ingen tvil om at et selskap har ansvar for slike brudd når de skjer i egen virksomhet.

Etikkrådet har i denne omgang prioritert selskaper som eier fabrikker i land der det er rapportert om generelt svært dårlige arbeidsforhold i tekstilfabrikkene. Rådet har skrevet til selskapene og bedt om informasjon om bl.a. arbeidstid, fagforeninger, kontrakter og arbeidsforhold i fabrikkene og hva selskapene gjør for å forhindre brudd på grunnleggende arbeidstakerrettigheter. Ved hjelp av konsulenter blir nå arbeidsforholdene ved noen av selskapenes fabrikker i Kambodsja og Vietnam undersøkt. Det er blant annet gjort intervjuer med arbeidere og det er også foretatt enkelte fabrikkbesøk. Undersøkelsene viser at brudd på arbeidstakerrettigheter også skjer i selskaper i fondet, og de bekrefter langt på vei det som fremkommer i andre tilsvarende undersøkelser. De alvorligste bruddene som er avdekket, er noen tilfeller av farlig arbeid for unge arbeidere og tilfeller av barnearbeid. Mer utbredt er diskriminering, tvungen overtid, ulovlige korttidskontrakter, ulovlige lønnstrekk og tiltak fra fabrikkledelsen for å forhindre at arbeiderne organiserer seg. På bakgrunn av disse funnene er nå rådet i dialog med flere selskaper.

ILO-konvensjonene og andre menneskerettskonvensjoner er utgangspunktet for Etikkrådets vurdering av brudd på arbeidstakerrettigheter. Mens brudd på noen konvensjoner, som for eksempel tvangsarbeid eller de verste former for barnearbeid, alene kan være tilstrekkelig til at et selskap blir utelukket fra fondet, vil rådet for andre brudd legge vekt på de kumulative effektene - om bruddene samlet sett gir uakseptable arbeidsforhold.

Tekstilprodusentene rådet har kontaktet, svarer i mindre grad på rådets spørsmål enn andre selskaper. De publiserer også lite informasjon på sine nettsider eller i årsrapporter, og de ser ikke ut til å ha systemer for å ivareta arbeidstakerrettigheter i sin virksomhet. I samsvar med omtalen i stortingsmelding nr. 20 (2008–2009) legger Etikkrådet til grunn at *«manglende informasjon om et selskaps atferd, og ikke minst manglende vilje fra selskapet til å bidra med opplysninger, i seg selv kan bidra til at risikoen for medvirkning til uetisk atferd anses uakseptabelt høy.»*

Etikkrådet vil fortsette arbeidet med tekstilprodusentene i 2016 og utvide undersøkelsen til også å omfatte selskaper med virksomhet i India og Bangladesh. Arbeidet så langt viser at få selskaper i fondet har egenproduksjon i disse landene. Når arbeidet med disse selskapene er slutført, vil rådet ta stilling til om også produksjon i andre land skal inkluderes i undersøkelsen og om en skal se nærmere på selskaper som kjøper tekstiler fra disse landene.

Vurdering av korrupsjonsrisiko

Ifølge retningslinjene for observasjon og utelukkelse fra Statens pensjonsfond utland kan Etikkrådet tilrå utelukkelse av selskaper der det er en uakseptabel risiko for at selskapet medvirker til eller selv er ansvarlig for grov korrupsjon. Siden 2013 har Etikkrådet ikke bare vurdert selskaper når omfattende korrupsjonsbeskyldninger fanges opp gjennom nyhetsovervåkingen, men har også særskilt vurdert selskaper i land og sektorer hvor risikoen for korrupsjon ifølge internasjonale indekser antas å være særlig høy. De studiene som Etikkrådet så langt har gjort og delvis fortsatt holder på med, omhandler selskaper med virksomhet innenfor bygg- og anleggsbransjen, olje- og gass-sektoren og forsvarsindustrien. En studie i telekommunikasjonsbransjen er også påbegynt.

Når Etikkrådet har informasjon om at et selskap er anklaget for grov korrupsjon, undersøker rådet samtlige anklager grundig, blant annet ved å kontakte eksperter, offentlige organer og ved å bruke konsulenter med spisskompetanse innenfor det relevante fagområdet.

I den konkrete vurderingen av om et selskap har benyttet «grov korrupsjon», legger rådet blant annet vekt på beløpenes størrelse og om det er gjentatte anklager mot selskapet som kan tyde på en systematisk i selskapets bruk av korrupsjon.

Deretter vurderer rådet om det foreligger en risiko for at bruken av grov korrupsjon kommer til å fortsette, noe som er avgjørende for om rådet vil anbefale å utelukke selskapet fra fondet. Sentralt i vurderingen står prosedyrene et selskap har gjennomført for å forhindre korrupsjon. Disse tiltakene er sammenfattet i selskapets antikorrupsjonsprogram, som ofte utgjør en viktig del av det interne etterlevelsessystemet. Hensikten med et selskaps antikorrupsjonsprogram er å forhindre, oppdage og reagere på brudd på interne og eksterne lover og regler. Hvordan antikorrupsjonsprogrammet er gjennomført, vil derfor kunne si noe om risikoen for at regelstridige handlinger vil fortsette i fremtiden.

Ved vurderingen av selskapers antikorrupsjonssystemer tar Etikkrådet utgangspunkt i etablerte internasjonale normer og standarder for beste praksis. *Foreign Corruption Prevention Act (FCPA)* og tilhørende sanksjonsprosedyrer som har blitt utviklet etter hvert som korrupsjonssaker ble forlikt mellom selskaper og amerikanske myndigheter, samt *UK Bribery Act*, har vært med å utvikle internasjonale standarder for korrupsjonsforebygging i selskaper. Også Brasil vedtok i 2013 en tilsvarende lov mot korrupsjon hvorefter selskaper for første gang pålegges sivilrettslig og administrativt ansvar som følge av korrupsjonsrelaterte handlinger. Loven er kjent som *Clean Company Act*. I 2012 publiserte det amerikanske Justisdepartementet (DoJ) og US Securities and Exchange Commission (SEC) en veiledning for hvordan selskaper bør innrette seg for å unngå straffansvar etter FCPA, kalt *A Resource Guide to the U.S. Foreign Corrupt Practices Act*.¹ Nyttige retningslinjer for hvordan selskaper skal utarbeide og implementere antikorrupsjonsprogrammer finnes også i FNs anti-korrupsjonsportal TRACK

(*Tools and Resources for Anti-Corruption Knowledge*), *Global Compact: A guide for anti-corruption risk-assessment*, *OECD's Good Practice Guidance on Internal Controls, Ethics and Compliance*, og i *Transparency International's Business Principles for Countering Bribery*.

Mange selskaper har i dag etablert interne antikorrupsjonsprosedyrer for sin virksomhet. Etikkrådet legger vekt på i hvilken grad disse er nedfelt i operasjonelle etterlevelsprosedyrer, hvordan de styres internt og kommuniseres eksternt, i hvilken grad de gjennomføres effektivt, og hvordan selskapet har organisert anti-korrupsjonsarbeidet.

Etikkrådet gjennomgår all tilgjengelig offentlig informasjon om antikorrupsjonssystemer og tilhørende prosedyrer og kontrollmekanismer for selskapene som vurderes. I tillegg legger rådet ned mye ressurser på møter med selskaper for å forstå hvordan disse systemene og prosedyrene er gjennomført. Selskaper som er involvert i korrupsjonssaker, må kunne formidle på en overbevisende måte at de har en plan for antikorrupsjonsarbeidet, at ressurser er stilt til rådighet for arbeidet, og at planen gjennomføres. Bare hvis selskapet sannsynliggjør at antikorrupsjonssystemene og prosedyrene organiseres og implementeres tilstrekkelig effektivt, kan rådet konkludere med at den fremtidige risikoen for korrupsjon er redusert slik at selskapet ikke bør utelukkes fra fondet.

Konkrete saker

Etikkrådet har utredet mange selskaper under korrupsjonskriteriet i 2015. Dette gjelder selskaper som er børsnotert på samtlige kontinenter, og de aktuelle korrupsjonshandlingene skal ha funnet sted i svært mange ulike land. Sakene som rådet har vurdert i 2015, bekrefter flere punkter som ble stadfestet i OECDs *Foreign Bribery Report* av 2014, en gjennomgang av alle internasjonale, rettskraftige korrupsjonssaker i OECD-landene i tidsrommet fra OECDs *Anti-Bribery Convention* trådte i kraft i 1999 og frem til 2014 blir presentert: at korrupsjon ikke er et typisk u-landsproblem, men at det finner sted i alle land i verden, at det er ofte er toppledere som er direkte involvert i korrupsjonshandlingene, og at korrupsjon i utstrakt grad skjer i forbindelse med offentlige kontrakter.²

ZTE Corporation

Etikkrådet har i mange år vært kjent med at ZTE Corporation (ZTE) har vært under etterforskning for korrupsjon i flere land. Det har vært vanskelig å fremskaffe tilstrekkelig informasjon om de ulike etterforskningene fordi disse har funnet sted i flere land hvor slik informasjon ikke gjøres tilgjengelig for allmenheten. I 2015 hadde imidlertid antall korrupsjonsanklager og etterforskninger nådd et nivå som tilsa at det etter rådets vurdering var en klar risiko for grov korrupsjon i selskapet. ZTE hadde da blitt anklaget for korrupsjon i totalt 18 land og blitt satt under korrupsjonsetterforskning i 10 av disse. Kun én av etterforskningene hadde resultert i en domfellelse, dog uten at selskapets representanter var til stede under straffesaksbehandlingen i retten (rettsbehandling in absentia). Rådet la også vekt på at selskapets ansatte hadde forlatt landet straks det ble iverksatt etterforskning, hvilket umuliggjorde en fullstendig oppklaring av anklagene.

I vurderingen av den framtidige risikoen la rådet til grunn at ZTE bør ha solide systemer på plass for å forebygge korrupsjon i lys av de mange alvorlige korrupsjonsanklagene mot selskapet og korrupsjonsrisikoen i sektor og land det har virksomhet i. Rådet mente at ZTE verken hadde sannsynliggjort at det hadde slike systemer, og heller ikke at de systemene som fantes, var organisert og gjennomført på en tilstrekkelig effektiv måte. ZTE informerte lite om sitt antikorrupsjonsarbeid, og i sin kommunikasjon med rådet har selskapet ikke gitt gode svar på spørsmål om hva det gjør for å forhindre korrupsjon. ZTE ble derfor anbefalt utelukket.

ZTE opererer i en sektor hvor store offentlige kontrakter er vanlig og er anklaget for ved gjentatte anledninger å ha betalt store beløp i bestikkelser for at offentlige ansatte favoriserte dem i anbudskonkurranser. Dette skal ha skjedd blant annet i land som Zambia, Filippinene, Papa New Guinea, Liberia, Myanmar og Nigeria. Denne typen korrupsjonshandlinger har ofte store samfunnsmessige konsekvenser ved at land med store behov for utvikling tappes for verdier. Ett av flere konkrete eksempler i denne saken er skoleprosjektet som ZTE skulle være med å etablere på Papa New Guinea i 2010. Etter hva rådet vet, har

prosjektet så langt ikke blitt realisert, men har kostet landets befolkning 35 millioner USD.

Petroleo Brasileiro SA (Petrobras)

Etikkrådet har i flere år vært kjent med korrupsjonsanklager som involverer Petrobras. Det var imidlertid først i 2014, da omfanget av anklagene ble allment kjent, at rådet besluttet å kontakte selskapet og å utrede anklagene med sikte på en tilrådning om utelukkelse. Rådets oppfatning er at den informasjonen som ble offentlig kjent i 2014 og 2015, tilsier at selskapet har ansvar for grov korrupsjon. Dette gjelder aktiv så vel som passiv korrupsjon.

I vurderingen av den framtidige risikoen la rådet til grunn at selskapet bør ha solide systemer på plass for å forebygge korrupsjon i lys av de alvorlige korrupsjonsanklagene som ble kjent i 2014 og 2015, og korrupsjonsrisikoen i land og sektor hvor selskapet har virksomhet. Rådet mente at Petrobras ikke sannsynliggjorde at dets antikorrupsjonsprosedyrer organiseres og implementeres tilstrekkelig effektivt. Selskapets respons på korrupsjonsanklagene var også av vesentlig betydning for rådet. Petrobras understreket både offentlig og overfor Etikkrådet at det er et offer for noen enkeltansattes handlinger. I lys av de omfattende korrupsjonshandlingene som involverer ledende Petrobras-ansatte, ga dette inntrykk av en ansvarsfraskrivelse fra selskapets side. Rådet la imidlertid til grunn at selskaper som nettopp har etablert interne forebyggende systemer, må gis noe tid til å implementere disse skikkelig. Videre la rådet vekt på at den store oppmerksomheten saken har fått nasjonalt og internasjonalt, sannsynligvis vil tvinge selskapet til å ta ytterligere skritt i riktig retning. Selskapet ble derfor ikke anbefalt utelukket, men satt til observasjon. Rådet vil vurdere saken på nytt i 2016.

Dette er den første korrupsjonssaken i rådet hvor passiv korrupsjon, det vil si det å kreve eller motta bestikkelser, har blitt tillagt vekt. I de sakene som omhandler passiv korrupsjon og som rådet tidligere har vurdert, har det vært tale om enkelte ansatte som har beriket seg selv. For at passiv korrupsjon alene skal kunne danne grunnlag for utelukkelse, mener rådet at korrupsjonen må være omfattende og/eller systematisk, og at selskapet må kunne klandres som

sådan. I Petrobras-saken mener rådet at det klanderverdige består i at de interne antikorrupsjonssystemene har sviktet, og at det sannsynligvis var mangler ved internkontrollen som tillot at den omfattende

korrupsjonen kunne finne sted over så mange år. Rådet legger til grunn at passiv korrupsjon av dette omfanget på lik linje med aktiv korrupsjon er et hinder for sosial og økonomisk utvikling.

Noter

1. Denne veiledningen er tilgjengelig på <http://www.justice.gov/criminal/fraud/fcpa/guide.pdf>.
2. Rapporten er tilgjengelig på <http://www.oecd.org/corruption/oecd-foreign-bribery-report-9789264226616-en.htm>.

Alvorlig miljøskade

Alvorlig miljøskade har vært et av kriteriene for Etikkrådet siden oppstarten. I retningslinjenes § 3 heter det: «*Observasjon eller utelukkelse kan besluttes for selskaper der det er en uakseptabel risiko for at selskapet medvirker til eller selv er ansvarlig for alvorlig miljøskade*».

Etikkrådet har i 2015 videreført arbeid fra tidligere år på utvalgte temaområder. Det gjelder selskapers virksomhet knyttet til *ulovlig hogst og annen særlig ødeleggende hogst, særlig verdifulle verneområder og ulovlig fiske og annen særlig miljøskadelig fiskerivirksomhet*. Etter at det ble klart at Stortinget ønsket et nytt kriterium for å utelukke kullselskaper og selskaper med uakseptabelt høye utslipp av klimagasser, har rådet brukt noe tid og ressurser på å vurdere hvordan arbeidet med kriteriet bør legges opp. Dette er omtalt særskilt i denne årsmeldingen.

Etikkrådet har i 2015 anbefalt å utelukke fire selskaper på grunn av en uakseptabel risiko for alvorlig miljøskade i forbindelse med konvertering av tropisk skog til oljepalmeplantasjer i Indonesia. Rådet la blant annet lagt vekt på at konsesjonsområdene ser ut til å ligge i områder med et spesielt rikt og enestående biologisk mangfold og at de tiltakene som selskapene opplyste om, ikke ville være tilstrekkelige til å redusere risikoen for alvorlig miljøskade knyttet til den pågående og fremtidige konverteringen av skog til oljepalmeplantasjer. Alle disse selskapene er konglomerater der plantasjevirksomheten bare utgjør en liten del av virksomheten. Rådet la ikke vekt på dette. Det er normbruddets karakter og hva selskapet gjør for hindre normbruddet, som er utgangspunkt for rådets risikovurdering. Normbruddet blir etter rådets oppfatning ikke mindre alvorlig eller mindre relevant selv om den enheten som er knyttet til normbruddet, utgjør en mindre del av konsernets virksomhet. Selskapets grad av medvirkning til normbrudd reduseres heller ikke av at selskapet på andre områder opptre ansvarlig.

For ett av selskapene som er delaktig i konvertering av skog til oljepalmer, anbefalte rådet observasjon. Observasjonen gjelder selskapets plantasjevirksomhet i Indonesia. Etikkrådet hadde i en tidligere tilrådning til Finansdepartementet anbefalt at også dette selskapet burde utelukkes fra SPU. I juni 2015 erklærte selskapet at det umiddelbart ville stanse all hogst og konvertering av skog, og at dette vil være praksisen fremover. Blant annet på grunn av usikkerheten om hvilke reelle konsekvenser endringen i selskapets strategi ville innebære, kom rådet frem til at selskapet burde settes til observasjon. For å kunne vurdere

fremdrift og konsekvenser av selskapets nye praksis anbefalte rådet en observasjonsperiode på fire år.

Rådet har så langt avgitt 10 tilrådninger om utelukkelse av selskaper på grunn av risikoen for alvorlig miljøskade knyttet til *ulovlig hogst og annen særlig ødeleggende hogst*. Det er fremdeles selskaper under utredning, og arbeidet med vurderinger av miljøskade knyttet til hogst og konvertering av skog fortsetter i 2016.

Etikkrådet har også vurdert hvorvidt selskaper i SPU har virksomhet som kan skade *særlig verdifulle verneområder*. Truslene mot verneområder, er særlig knyttet til ressursutvinning og bygging av infrastruktur. Rådet har i dette arbeidet særlig fokusert på natur som er vernet som UNESCOs verdensarvområder. Så langt er to tilrådninger avgitt. Flere selskaper er fremdeles under utredning.

Rådet har fortsatt sitt arbeid med *ulovlig fiske og annen særlig miljøskadelig fiskerivirksomhet*. Fiskerivirksomhet omfatter i denne sammenhengen hele verdikjeden fra fangst, transport til kjøp, salg og videreforedling av fisk. Rådet har særlig sett på i hvilken grad selskaper er involvert i ulovlig, urapportert eller uregulert fiske og i hvilken grad det drives fangst på globalt truede arter. Dette omfatter både selskaper som selv driver fiske og som kjøper inn sjømat fra underleverandører. Rådet har vært i dialog med flere selskaper der det ser ut til å være risiko for UUU-fiske i egen virksomhet eller i leverandørkjeden. Ofte har ikke selskaper tiltak eller systemer på plass for å hindre å bli involvert UUU-fiske. Flere selskaper ønsker ikke å gi informasjon til rådet, og da vil grunnlaget for å vurdere selskapet ofte være begrenset. Rådet finner at risikoen for at et selskap gjennom sin fiskerivirksomhet medvirker til alvorlig miljøskade kan bli forsterket av manglende gjennomsiktighet i selskapets virksomhet og at selskapet ikke bidrar med informasjon. Så langt er ett fiskeriselskap anbefalt utelukket. I årsmeldingen for 2014 ble det gitt en nærmere redegjørelse for Etikkrådets arbeid med fiskeriselskaper.

Klimakriteriene

I 2014 avga en ekspertgruppe nedsatt av Finansdepartementet en rapport som blant annet foreslo å etablere et nytt klimakriterium i retningslinjene for observasjon og utelukkelse. Etikkrådet avga i februar 2015 en høringsuttalelse til Finansdepartementet om denne rapporten. Etikkrådet har senere i flere høringsuttalelser gitt innspill til departementet om formuleringen av og implementering av klima- og kullkriteriene.

Fra 1. januar 2016 ble retningslinjene for observasjon og utelukkelse endret til også å omfatte klimagassutslipp. Ifølge de nye retningslinjenes § 3 kan selskaper utelukkes fra fondet eller settes til observasjon hvis de medvirker til eller er ansvarlige for «...handlinger eller unnlater som på et aggregert selskapsnivå i uakseptabel grad fører til utslipp av klimagasser.» Norges Bank fatter beslutninger under dette kriteriet etter råd fra Etikkrådet.

Fra 1. februar i år ble et nytt produktkriterium som gjelder kull, tatt inn i retningslinjene. I § 2 heter det at «Observasjon eller utelukkelse kan besluttes for gruveselskaper eller kraftprodusenter som selv eller konsolidert med enheter de kontrollerer får 30 % eller mer av sine inntekter fra termisk kull, eller baserer 30 % eller mer av sin virksomhet på termisk kull.» Ansvaret for å identifisere de aktuelle kullselskapene som er i fondet, er delt mellom Norges Bank og Etikkrådet.

Etikkrådet har begynt sitt arbeid med å identifisere de selskapene som «...på et aggregert selskapsnivå i uakseptabel grad fører til utslipp av klimagasser.» Rådet har skaffet seg oversikt over fagfeltet, lagt en strategi for arbeidet, anskaffet relevante dataverktøy og etablert kontakt med aktuelle konsulenter. Vi har også konsultert ulike fagmiljøer i Norge som har hatt nyttige bidrag og innspill.

Finansdepartementet har lagt opp til at praktiseringen av klimakriteriet må utvikles over tid, og at Etikkrådet må tolke og utvikle kriteriet. I St. meld nr. 21(2014–2015) er det også lagt til grunn at det vil være hensiktsmessig å legge mer vekt på utslippintensitet enn absolutte utslipp. Stortinget sluttet seg til forslaget. Etikkrådet vil følge opp dette, og i første fase av arbeidet vil rådet legge særlig vekt på kartlegging av utslippintensitet innen noen bransjer som har betydelige utslipp.

Informasjonsvirksomhet i 2015

Etikkrådet legger vekt på å informere om sin virksomhet. For det første er det viktig at både politiske myndigheter og andre kan vurdere om rådet utøver sitt mandat etter hensikten. For det andre får rådet ved å delta aktivt på konferanser i inn- og utland kontakt med fagekspertene som kan bistå rådet i utredninger. For det tredje får selskaper på denne måten informasjon om fondets retningslinjer og Etikkrådets arbeid.

I 2015 har rådet holdt flere foredrag både i Norge og utenlands. Rådet har blant annet presentert sitt arbeid med korrupsjon på den årlige antikorrupsjonskonferansen som blir arrangert av Advokatfirmaet Selmer, PwC, Transparency International Norge og ØKOKRIM, og den årlige IBC-Legal Ethics & Compliance International. Videre har rådet holdt innlegg på Den

europæiske investeringsbankens Business Ethics and Compliance Conference og på Responsible Investor's årskonferanse i USA (RI Americas 2015).

Etikkrådet arrangerte en paneldebatt om arbeidstakerrettigheter i tekstilindustrien på FNs Forum for Business & Human Rights 2015 i Genève. Panelet bestod av representanter fra Bangladesh Center for Workers' Solidarity, Fair Wear Foundation, Garment Manufacturers Association in Cambodia, Hennes & Mauritz og Workers Rights Consortium. Debatten som ble innledet av Etikkrådets leder, belyste årsakene til brudd på arbeidstakerrettigheter og hva som skal til for å få til forandringer. Årsakene er sammensatte og krever at myndigheter, kunder, fabrikker, bransjeorganisasjoner og arbeidstakerorganisasjoner arbeider sammen for å bedre forholdene.

Johan H. Andresen i Den europeiske investeringsbanken. Copyright Den europeiske investeringsbanken.

Utelukkede selskaper per 1. februar 2016

Klasevåpen

- General Dynamics Corp.
- Hanwha Corp.
- Poongsan Corp.
- Raytheon Co.
- Textron Inc.

Kjernevåpen

- Aerojet Rocketdyne Holdings Inc.
- Airbus Group Finance B.V.
(tidligere EADS Finance B.V.)
- Airbus Group N.V. (tidligere EADS Co.)
- Boeing Co.
- BWX Technologies Inc.
- Honeywell International Corp.
- Jacobs Engineering Group Inc.
- Lockheed Martin Corp.
- Northrop Grumman Corp.
- Orbital ATK
- Safran SA
- Serco Group Plc.

Antipersonell landminer

- Singapore Technologies Engineering Ltd.

Tobakk

- Alliance One International Inc.
- Altria Group Inc.
- British American Tobacco Bhd.
- British American Tobacco Plc.
- Grupo Carso SAB de CV
- Gudang Garam Tbk pt
- Huabao International Holdings Ltd.
- Imperial Tobacco Group Plc.
- ITC Ltd.
- Japan Tobacco Inc.
- KT&G Corp.
- Lorillard Inc.
- Philip Morris Int. Inc.
- Philip Morris Cr. AS
- Reynolds American Inc.
- Schweitzer-Mauduit International Inc.
- Shanghai Industrial Holdings Ltd.
- Souza Cruz SA
- Swedish Match AB
- Universal Corp. VA
- Vector Group Ltd.

Menneskerettighetsbrudd

- Wal-Mart Stores Inc.
- Wal-Mart de Mexico SA de CV
- Zuari Agro Chemicals Ltd.

Krenkelse av individers rettigheter i krig og konflikt

- Africa Israel Investments Ltd.
- Danya Cebus Ltd.
- Shikun & Binui Ltd.

Miljøskade

- Barrick Gold Corp.
- Daewoo International Corp.
- Freeport McMoRan Copper & Gold Inc.
- Genting Bhd.
- IJM Corp. Bhd.
- Lingui Development Bhd. Ltd.
- MMC Norilsk Nickel
- POSCO
- Rio Tinto Plc.
- Rio Tinto Ltd.
- Samling Global Ltd.
- Sesa Sterlite
- Ta Ann Holdings Bhd.
- Vedanta Resources Plc.
- Volcan Compañía Minera SAA
- WTK Holdings Bhd.
- Zijin Mining Group Co. Ltd.

Korrupsjon

- ZTE Corp.

Andre særlig grove brudd på grunnleggende etiske normer

- Elbit Systems Ltd.
- Potash Corp. of Saskatchewan

Selskaper under observasjon per 1. februar 2016

Miljøskade

- PT Astra Tbk.

Korrupsjon

- Petroleo Brasileiro SA

Anbefalinger om utelukkelse og observasjon

Anbefalinger om utelukkelse og observasjon

Oversikt over tilrådninger som er offentliggjort etter siste årsmelding

Selskap	Tilrådning	Tilrådning offentliggjort	Norges Banks beslutning	Kriterium
Daewoo International Corp.	Utelukkelse	17. august 2015	Utelukkelse	Miljøskade
Posco	Utelukkelse	17. august 2015	Utelukkelse	Miljøskade
Genting Bhd	Utelukkelse	17. august 2015	Utelukkelse	Miljøskade
IJM Corp. Bhd	Utelukkelse	17. august 2015	Utelukkelse	Miljøskade
PT Astra International Tbk	Observasjon	13. oktober 2015	Observasjon	Miljøskade
Alstom	Opphevelse av observasjon	22. desember 2015	Opphevelse av observasjon	Korrupsjon
ZTE Corp.	Utelukkelse	7. januar 2016	Utelukkelse	Korrupsjon
Petroleo Brasileiro SA	Observasjon	28. januar 2016	Observasjon	Korrupsjon

Siden forrige årsmelding er det offentliggjort syv anbefalinger som omhandler til sammen åtte selskaper.

Fire anbefalinger gjelder selskaper som anlegger palmeoljeplantasjer i tropisk regnskog. Rådet anbefalte å utelukke selskapene allerede i 2014, men Finansdepartementet hadde ikke vurdert sakene før de nye retningslinjene trådte i kraft ved årsskiftet. Departementet sendte da sakene tilbake til Etikkrådet for ny vurdering. Etikkrådet opprettholdt vurderingen av tre av selskapene, nemlig IJM, Genting og Daewoo med morselskapet Posco. For IJM og Genting skrev Etikkrådet bare et kort brev til banken, mens en ny fullstendig tilrådning ble avgitt for Posco/Daewoo. I den fjerde saken anbefalte Etikkrådet heller å sette selskapet, Astra International, til observasjon fordi selskapet i mellomtiden hadde erklært at det stanset all hogst og konvertering av land under arbeidet med en ny bærekraftstrategi, og at det i fremtiden ville unngå avskoging.

De tre siste anbefalingene gjelder risikoen for korrupsjon. ZTE har vært gjenstand for korrupsjonsetterforskning i en rekke land, og opererer i mange land der korrupsjonsrisikoen er høy. Telekommunikasjonsbransjen, hvor store offentlige kontrakter er vanlig, eksponerer også selskapet for betydelig risiko. Dette stiller etter rådets oppfatning særlige krav til selskapet for å ha på plass solide systemer og iverksette tiltak som kan forhindre korrupsjon. Når selskapet i tillegg har et betydelig antall korrupsjonsanklager mot seg, skjerpes disse kravene ytterligere. Rådet kom i denne saken frem til at selskapet ikke hadde godtgjort at det hadde tilstrekkelige systemer på plass for å oppdage, forebygge og reagere på korrupsjon.

Flere toppledere i Petroleo Brasileiro (Petrobras) og dets viktigste leverandører skal over et tiår ha organisert et system hvor store bestillinger ble betalt til toppolitikere, politiske partier og embedsmenn. Flere av selskapets toppledere mottok også store retur-

provisjoner. På bakgrunn av den informasjonen som foreligger omkring straffesakene i Brasil, mener rådet at Petrobras har et ansvar for den grove korrupsjonen som har foregått i forbindelse med selskapets virksomhet. I løpet av de siste årene har selskapet tatt skritt for å etablere et anti-korrupsjonssystem som gjenspeiler internasjonale normer og beste praksis. Rådet er imidlertid i tvil om hvorvidt disse tiltakene vil være tilstrekkelig effektive, og anbefalte derfor å sette Petrobras til observasjon.

Alstom, som har stått til observasjon for korrupsjon siden 2011, er nå tatt av observasjonslisten. Etikkrådet mente at det ikke lenger var en uakseptabel risiko for korrupsjon i selskapet både på grunn av tiltak selskapet hadde satt i verk for å forebygge korrupsjon, og på grunn av en forliksavtale med amerikanske myndigheter. Videre har store deler av selskapet blitt solgt. Nedenfor følger sammendrag av tilrådingene som Norges Bank har tatt en beslutning om fram til 1. februar 2016. Tilrådingen i full tekst ligger på Etikkrådets nettside, på etikkradet.no.

ALSTOM SA
Avgitt 27. oktober 2015

Etikkrådet for Statens pensjonsfond utland tilrår å ta Alstom S.A. (Alstom) av fondets observasjonsliste hvor det har stått siden 2011. Rådet mener at risikoen for framtidig korrupsjon i Alstom er redusert, og at risikoen nå neppe er høyere enn i andre sammenlignbare selskaper. Dette er basert på en vurdering av selskapets interne anti-korrupsjonssystemer og at selskapet og dets eksterne advokater må rapportere om disse til det amerikanske justisdepartementet som følge av en forliksavtale i USA. Videre bygger tilrådingen på at 2/3 av selskapets virksomhet sannsynligvis skal overtas av General Electric innen utgangen av 2015.

Til NBIM

23. juni 2015

Vedrørende Etikkrådets tilrådning om å utelukke Genting Berhad fra Statens pensjonsfond utland

Vi viser til Etikkrådets brev til NBIM av 8. juni 2015.

Etikkrådet avga i 27. mars 2014 tilrådning til Finansdepartementet om å utelukke selskapet Genting Berhad (Genting) og datterselskapet Genting Plantations Berhad (Genting Plantations) fra investeringsuniverset til Statens pensjonsfond utland (SPU). Etikkrådet mente at det var en uakseptabel risiko for at Genting var ansvarlig for alvorlig miljøskade knyttet til Genting Plantations' konvertering av tropisk skog til oljepalmeplantasjer i Indonesia og Malaysia.

Etikkrådet har i 2015 vurdert om det har skjedd endringer i selskapenes virksomhet og adferd som tilsier at grunnlaget for tilrådingen om utelukkelse av selskapene ikke lenger er til stede. Rådet skrev på nytt til selskapet i februar 2015 for å etterspørre informasjon om plantasjevirksomheten. Selskapet har ikke svart på denne henvendelsen.

Genting Plantations har vært medlem av *the Roundtable for Sustainable Palm Oil* (RSPO) siden 2006, men fikk sitt medlemskap suspendert i april 2014 etter at miljøorganisasjoner¹ hadde innklaget selskapet for brudd på kriteriet om utvikling av nye plantasjer og nyplantinger i RSPO-retningslinjene.² Organisasjonene mente at selskapet blant annet hadde anlagt mer enn 220 km² plantasjer uten at informasjon om dette var lagt ut til høring på RSPOs nettsider, slik medlemmer av RSPO er forpliktet til. Selskapet ble tatt inn igjen i RSPO i september 2014 etter at de nødvendige dokumentene, herunder sammendrag av HCV-rapportene, var offentliggjort. I tillegg ble selskapet blant annet pålagt å dele kart, HCV vurderinger og annen informasjon knyttet til konsesjonsområdene med miljøorganisasjonene. Genting bekrefter i årsmeldingen for 2014 at selskapet har hatt konsultasjoner med ulike NGOer "on concerns that were raised in the follow-up to our NPP [New Planting Procedure] submissions, agreeing to work together on various initiatives towards achieving the desired outcomes."³

Rådet har gjennomført nye undersøkelser av selskapets plantasjevirksomhet i 2015 for å undersøke om selskapet fortsetter å konvertere skog til plantasjer. Undersøkelsen er basert på offentlig tilgjengelig informasjon herunder sammendraget av selskapets HCV- vurderinger (som ikke har vært tilgjengelig tidligere), skogdata fra Global Forest Watch (GFW)⁴ og data fra Forest Monitoring for Action (FORMA).⁵

Nye data tyder på at Genting i perioden 2008 til februar 2015 har konvertert rundt 390 km² skog til plantasjer. Dette innebærer at rådet i tilrådingen av 2014 kan ha undervurdert omfanget av skogkonverteringen. Det ser ut til at rydding av skog og nyplanting i den senere tid særlig er konsentrert om 4 konsesjonsområder.⁶ Fra 2013 er det ryddet rundt 47 km² med skog i disse områdene. Skogen som er blitt konvertert, er gjennomgående sekundærskog⁷ i god tilstand, som mest sannsynlig har hatt et rikt biologisk mangfold og viktige økologiske funksjoner.

Genting har i perioden 2007 til 2013 gjennomført kartlegginger av høye verneverdier (High Conservation Value (HCV)-vurderinger) i konsesjonsområdene for blant annet å identifisere områder som er spesielt viktige for å bevare biologisk mangfold. I samtlige konsesjonsområder som rådet har undersøkt, forekommer det ifølge HCV-sammendragene viktige verneverdier knyttet til arter og økosystemer. Blant annet ser det ut til at det i to av konsesjonsområdene fremdeles kan være mulige leveområder for orangutanger.⁸ For å bevare disse verneverdiene samt områder som er viktige for lokalbefolkningen, har Genting satt av verneområder som utgjør mellom 11 og 16 prosent av arealet i det enkelte konsesjonsområdet. Verneområdene er hovedsakelig kantsoner langs vassdrag og områder med bratt terreng. I et av konsesjonsområdene er det i tillegg satt av et større område som ser ut til å være en fredet skog.⁹ Rådets undersøkelser viser videre at det i syv av konsesjonsområdene ser ut til å ha vært en betydelig hogst i tiden kort etter at HCV-vurderingen var gjennomført. I to av konsesjonsområdene ble HCV- vurderinger gjennomført etter at store arealer var blitt ryddet.

Ettersom det bare er sammendragene i HCV-rapportene som er tilgjengelige, er det vanskelig å vurdere metode og det faktiske grunnlaget for vurderingene. Det sentrale spørsmålet er om HCV-vurderingene har bidratt til å avbøte alvorlige miljøkonsekvenser knyttet til skogkonvertering. Gentings konsesjonsområder ligger i områder som i sin naturlige tilstand er kjent for et uvanlig rikt og enestående biologisk mangfold. I alle konsesjonsområdene har HCV-vurderingen identifisert viktige verneverdier knyttet til biologisk mangfold. De områdene som selskapet har satt av til vern, er begrenset i omfang. Rådet finner det påfallende at verneverdiene i disse store konsesjonsområdene stort sett bare skal finnes i kantsoner langs vassdrag og i bratt terreng. Dette er områder som selskapet i henhold til nasjonale krav uansett er forpliktet til å bevare. Etter rådets oppfatning indikerer dette at HCV-vurderingene ikke har gitt et tilstrekkelig grunnlag til å hindre alvorlige miljøskade i forbindelse med utviklingen av plantasjen.

Selskapet har i løpet av det siste året gjort mer informasjon tilgjengelig slik medlemskapet i RSPO krever. Rådet mener imidlertid at de tiltakene som selskapet opplyser om, ikke ville være tilstrekkelige til å redusere risikoen for alvorlig miljøskade knyttet til den pågående og fremtidige konverteringen av skog til oljepalmeplantasjer. Rådet har vurdert at det ikke har funnet sted vesentlige endringer i selskapets virksomhet og adferd som tilsier at grunnlaget for rådets tidligere tilrådning er endret. Rådet opprettholder derfor anbefalingen om at Genting Berhad utelukkes fra SPU.

Med vennlig hilsen

Johan H. Andresen
Leder for Etikkrådet

1. Borneo Rhino Alliance (BORA), se <http://www.borneorhinoalliance.org/> og <http://www.rspo.org/members/complaints/status-of-complaints/view/36>.
2. Principle 7: Responsible development of new plantings and New Plantings Procedures (NPP), se <http://www.rspo.org/certification/new-planting-procedures>.
3. Genting Plantations Annual Report 2014.
4. <http://www.globalforestwatch.org/>.
5. Forest Monitoring for Action (FORMA) bruker satellittdata til regelmessig å generere oppdaterte online kart og varslinger for hogst av tropisk skog, se <http://www.cgdev.org/initiative/forest-monitoring-action-forma>.
6. PT Citra Sawit Cemerlang, PT Kapuas Maju Jaya, PT Sawit Mitra Abadi, PT Surya Agro Palm.
7. Skog som har vært avvirket tidligere og som har regenerert.
8. I avtalen med miljøorganisasjonene har Genting forpliktet seg til å vurdere dette, <http://www.rspo.org/members/complaints/status-of-complaints/view/36>. Orangutang er en truet art ifølge the International Union for the Conservation of Nature's (IUCN) liste over truede arter, Ancrenaz, M., Marshall, A., Goossens, B., van Schaik, C., Sugardjito, J., Gumal, M. & Wich, S. 2008. Pongo pygmaeus. The IUCN Red List of Threatened Species. Version 2015.1., www.iucnredlist.org.
9. RSPO notification of proposed new planting for PT Surya Agro Palma, <http://www.rspo.org/file/RSPO%20NPP%20Notification%20-%20PT%20Surya%20Agro%20Palma.pdf>

Til NBIM

23. juni 2015

Vedrørende Etikkrådets tilrådning om å utelukke IJM Corporation Berhad fra Statens pensjonsfond utland

Vi viser til Etikkrådets brev til NBIM av 8. juni 2015.

Etikkrådet avga 19. mai 2014 tilrådning til Finansdepartementet om å utelukke IJM Corporation Berhad (IJM) og datterselskapet IJM Plantations Berhad (IJM Plantations) fra Statens pensjonsfond utland (SPU). Etikkrådet mente at det var en uakseptabel risiko for at IJM gjennom datterselskapet IJM Plantations var ansvarlig for alvorlig miljøskade knyttet til selskapets konvertering av tropisk skog til oljepalmeplantasjer.

Etikkrådet har i 2015 vurdert om det har skjedd endringer i selskapets virksomhet og adferd som tilsier at grunnlaget for tilrådingen om utelukkelse av selskapet ikke lenger er til stede. Gjennomgangen er basert på offentlig tilgjengelig informasjon.

De fire konsesjonsområdene som er omtalt i tilrådingen, eies fortsatt av IJM Plantations. Det ser ikke ut til at selskapet har ervervet nye plantasjeieendommer i Indonesia siden tilrådingen ble avgitt i 2014.¹

Selskapet gir lite informasjon om konsesjonsområdene sine. I årsrapporten for 2014 skriver selskapet at det er *"prudent in managing its land use and mitigates the potential impacts in high conservation areas. The conservation areas in the logged over forests gazetted for plantation include riparian reserves, wetland landscapes, marginal soil areas, hilly terrains and water bodies"*. Selskapet opplyser videre at *"High conservation sites within concession areas have also been identified for conservation purposes in the Group's operations in Indonesia."*

I sin siste statusrapport til *the Roundtable for Sustainable Palm Oil (RSPO)* oppgir IJM at selskapet ikke har gjennomført nye plantinger, at selskapet ikke har satt av områder for vern, og at det opprettholder planen om å starte RSPO-sertifisering av sine plantasjer i 2018.²

Det ser altså ut til at selskapet i løpet av det siste året har startet opp med å kartlegge verneverdiene (*High Conservation sites*) i konsesjonsområdene i Indonesia. Det fremgår imidlertid ikke hvilke konsesjonsområder som er omfattet, hvordan kartleggingen er gjennomført og hvilke verneverdier som er identifisert. Det er derfor vanskelig å vurdere hvilken effekt dette vil ha på selskapets utvikling av plantasjer. Etter Etikkrådets oppfatning ser det ikke ut til å ha skjedd vesentlige endringer i selskapets virksomhet som tilsier at grunnlaget for rådets tidligere tilrådning er endret. Rådet opprettholder derfor anbefalingen om at IJM Corporation Berhad utelukkes fra SPU.

Med vennlig hilsen

Johan H. Andresen
Leder for Etikkrådet

1. http://www.ijm.com/web/ijmplt/ir_structure_mijmplant.aspx.

2. ACOP 2013/2014 Progress Report, <http://www.rspo.org/members/11/IJM-Plantations-Berhad>.

PETROLEO BRASILEIRO SA Avgitt 21. desember 2015

Etikkrådet tilrår å sette selskapet Petroleo Brasileiro SA (Petrobras) til observasjon på grunn av risikoen for grov korrupsjon. Toppledere i selskapet og dets viktigste leverandører skal over et tiår ha organisert et system hvor store bestiktelser ble betalt til toppolitikere, politiske partier og embedsmenn. Flere av selskapets toppledere mottok også store returprovisjoner. Tre tidligere ansatte er allerede dømt for slike forhold. Saken er fortsatt under etterforskning i Brasil. Også amerikanske myndigheter har iverksatt etterforskning av korrupsjonsanklager. Rådet mener at selskapet ikke i tilstrekkelig grad har godtgjort at interne korrupsjonsforebyggende prosedyrer implementeres effektivt i virksomheten. Når rådet likevel ikke har tilrådd å utelukke selskapet, men heller å sette det til observasjon, skyldes dette at selskapets anti-korrupsjonsprosedyrer nylig er etablert. Videre kan den omfattende etterforskningen i Brasil, den negative oppmerksomheten selskapet har fått nasjonalt og internasjonalt, samt ny anti-korrupsjonslovgivning i Brasil redusere risikoen for gjentakelse.

Kort om Petrobras

Petrobras er det største børsnoterte selskapet i Latin-Amerika og har virksomhet innenfor utvinning og foredling av olje og gass. Petrobras ble grunnlagt i 1953 som et statlig selskap for oljeaktiviteter som hadde monopol på all oljevirksomhet i Brasil. I 1997 ble dette endret ved lov, hvorefter det ble åpnet for konkurranse i alle deler av olje- og gass-industrien i Brasil.

Hva rådet har tatt stilling til

Etikkrådet har vurdert om det er en uakseptabel risiko for at Petrobras er ansvarlig for grov korrupsjon etter retningslinjene for observasjon og utelukkelse av selskaper fra Statens pensjonsfond utland § 3, tredje ledd bokstav d). Rådet har vurdert om det er en uakseptabel risiko for at Petrobras har begått handlinger som utgjør grov korrupsjon, og for at Petrobras kan bli involvert i tilsvarende handlinger i framtiden.

Etikkrådets undersøkelser og vurdering

Rådet har gjennomført to konsulentstudier av korrupsjonsanklagene som er fremsatt om saken i pressen. Etikkrådet har flere ganger vært i kontakt med Petrobras i 2014 og i 2015. Selskapet har bidratt med informasjon i saken og har også gitt kommentarer til et utkast til tilrådning.

Petrobras er forbundet med den mest omfattende korrupsjonssaken i Brasil noen sinne. Toppledere i selskapet og dets viktigste leverandører skal over et tiår ha organisert et system hvor store bestiktelser ble betalt til toppolitikere, politiske partier og embedsmenn. Topplederne mottok også returprovisjoner. På bakgrunn av den omfattende etterforskningen i Brasil som så langt har ledet til

en rekke siktelser, tiltalebeslutninger og flere rettsavgjørelser hvor tidligere toppledere er domfelt for betaling og mottak av bestikklser i virksomheten, fremstår det som om Petrobras kan være ansvarlig for handlinger som må regnes som grov korrupsjon. På bakgrunn av den foreliggende informasjonen fremstår det også som om korrupsjonen har foregått i virksomheten i mange år. Selskapets største leverandører hadde lenge deltatt i et kartell der de etter avtale fikk tildelt bestemte kontrakter. Kontraktene ble overfakturert, og om lag 3 prosent av kontraktssummen ble betalt i bestikklser til offentlige tjenestemenn og i returprovisjoner til Petrobras-ansatte. Leverandørene betalte bestikklserne enten direkte til mottakeren eller via agenter. Gjennom denne virksomheten ble blant annet interne og eksterne anbudsregler bevisst omgått. Det totale beløpet som er betalt i bestikklser, utgjør sannsynligvis flere milliarder USD.

Petrobras-etterforskningen er pågående. Ifølge påtalemyndigheten i Brasil er det tatt ut 35 tiltalebeslutninger mot 173 enkeltpersoner i saken.

Petrobras har i sin kommunikasjon med rådet og i pressemeldinger anført at det er et offer for straffbare handlinger begått av enkeltpersoner, og det viser til at selskapet har rettsstilling som fornærmet i korrupsjonssaken i Brasil. Selskapet har blant annet fått tilbakeført midler som tidligere ansatte har mottatt i returprovisjoner. I vitneforklaringer i flere av retts sakene som har vært gjennomført, framsettes imidlertid påstander om at korrupsjon var en gjennomgående del av Petrobras' anbudsprosesser. Det fremstår også som om mottak av bestikklser i toppledelsen utgjorde en sentral del av korrupsjonen som fant sted i Petrobras over mange år.

På bakgrunn av det som nå er kjent om saken i Brasil, mener rådet uansett at tidligere interne systemer må ha sviktet, og at mangler ved internkontrollen sannsynligvis tillot at den omfattende korrupsjonen kunne finne sted over så mange år. Etikkrådet legger til grunn at selskapet ikke hadde definert og organisert anti-korrupsjonsprosedyrer skikkelig før 2013. Dersom slike prosedyrer fantes, er det klart at de ikke effektivt avdekket og forhindret omfattende korrupsjon, og at korrupsjonen dermed kunne florere fritt. Omfanget tilsier at den øvrige ledelsen burde ha visst hva som foregikk. Petrobras opererer i mange land der det er stor korrupsjonsrisiko. Olje- og gassbransjen, samt bygg- og anleggsbransjen som også berører en stor del av selskapets virksomhet, eksponerer selskapet for betydelig risiko. Dette stiller etter rådets oppfatning særlige krav til selskapet for å ha på plass solide systemer og iverksette tiltak som kan forhindre korrupsjon. Det er selskapet som har bevisbyrden for at det arbeides målrettet og effektivt for å forebygge korrupsjon.

Rådet har lagt vekt på at det ble lansert et tilnærmet helt nytt anti-korrupsjonsprogram i 2013. Flere sentrale deler ble introdusert først i 2014. Selskapet gir informasjon om de sentrale elementene ved dette systemet, som i det store og hele er den samme informasjonen som er tilgjengelig på selskapets nettsider. Systemet inneholder tilsynelatende de elementene det er forventet at slike systemer har. Det synes likevel klart at implementeringen av dette systemet er i startfasen, og det er lite offentlig informasjon om hvordan systemet i praksis gjennomføres i hele organisasjonen. Rådets inntrykk er at antikorrupsjonsprogrammet først blir innført i Brasil, mens det foreløpig i begrenset grad er gjennomført utenfor landet.

I sin vurdering legger Etikkrådet vekt på hvordan selskapet kommuniserer betydningen av anti-korrupsjonsarbeid, både internt og eksternt. Selskapet har gjort omfattende endringer i styret og i konsernledelsen etter at det ble avdekket omfattende korrupsjon i virksomheten i 2014. Dette kan i seg selv gi signal om en ny kurs. Samtidig understreker selskapet både offentlig og overfor Etikkrådet at selskapet er et offer for noen enkeltansattes handlinger. I lys av de svært omfattende korrupsjonshandlingene som involverer ledende Petrobras-ansatte, gir dette inntrykk av en ansvarsfraskrivelse fra selskapets side.

Rådet antar at den store oppmerksomheten saken har fått nasjonalt og internasjonalt, sannsynligvis vil tvinge selskapet til å ta ytterligere skritt i riktig retning. Det vises til at brasilianske myndigheter har vedtatt ny lovgivning i 2013 og 2015 som setter klare krav til selskapers håndtering av korrupsjon og korrupsjonsforebygging. Petrobras-saken er også et klart signal til det brasilianske folket og til omverdenen om at det både er evne og vilje til å etterforske, påtale og domfelle korrupsjonshandlinger i Brasil. I denne saken synes det som om ingen blir spart, verken toppledere, toppolitikere eller embedsmenn. På bakgrunn av det ovenfor nevnte mener Etikkrådet at Petrobras har et ansvar for den grove korrupsjonen som har foregått i forbindelse med selskapets virksomhet. I løpet av de siste årene har selskapet tatt skritt for å etablere et anti-korrupsjonssystem som gjenspeiler internasjonale normer og beste praksis på dette området. Rådet er imidlertid i tvil om hvorvidt disse tiltakene vil være tilstrekkelig effektive og tilrår derfor å sette Petrobras til observasjon.

Etterforskningene er ikke avsluttet. Rådet vil følge nøye med på utviklingen av saken i det kommende året og foreta en ny vurdering i 2016. Dersom det avdekkes ytterligere grove korrupsjonstilfeller i selskapets virksomhet fremover, og dersom selskapet ikke kan vise at anti-korrupsjonsprogrammet etterleveres og videreutvikles effektivt, vil vilkåret for utelukkelse kunne være oppfylt.

POSCO OG DAEWOO INTERNATIONAL CORPORATION **Avgitt 27. mars 2015**

Etikkrådet for Statens pensjonsfond utland (SPU) tilrår å utelukke selskapet POSCO og datterselskapet Daewoo International Corporation fra SPU. Rådet konkluderer med at det er en uakseptabel risiko for at Daewoo, og dermed også morselskapet POSCO, er ansvarlig for alvorlig miljøskade i forbindelse med konvertering av tropisk skog til oljepalmeplantasjer i Indonesia. Omfanget av konverteringen og det faktum at konsesjonsområdet ligger i et område med et uvanlig rikt og enestående biologisk mangfold, innebærer en åpenbar risiko for at konverteringen fører til alvorlig miljøskade. Mangelen på data forsterker risikoen ytterligere. Rådet legger også vekt på at det ser ut til å ha vært benyttet ulovlige metoder i ryddingen av konsesjonsområdet, og at selskapet synes å gjøre lite for å redusere miljøskadene.

Kort om selskapene

POSCO og Daewoo International Corporation (Daewoo) er sør-koreanske industriselskaper. POSCO er en internasjonal stålprodusent med en eierandel på 60,3 prosent i Daewoo. Daewoo har virksomhet innen blant annet handel med stål og råvarer, olje- og gassproduksjon, gruver, skog og matproduksjon. Daewoo eier 85 prosent av aksjene i det indonesiske plantasjeselskapet PT Bio Inti Agrindo (PT BIA). Ved utgangen av 2014 eide SPU aksjer for nærmere 1500 millioner NOK tilsvarende en eierandel på 0,98 prosent i POSCO, og vel 67,5 millioner NOK tilsvarende en eierandel på 0,28 prosent i Daewoo.

Hva rådet har tatt stilling til

Rådet har vurdert om det er en uakseptabel risiko for at POSCO og datterselskapet Daewoo medvirker til, eller er ansvarlig for, alvorlig miljøskade etter § 3 tredje ledd i retningslinjene for observasjon og utelukkelse fra Statens pensjonsfond utland (de etiske retningslinjene). Gjennom datterselskapet PT BIA er Daewoo i ferd med å konvertere tropisk skog til oljepalmeplantasjer i provinsen West Papua i Indonesia.

Av forarbeidene til de etiske retningslinjene fremgår det at den selskapsrettslige organiseringen ikke skal være avgjørende for den etiske vurderingen av om et selskap medvirker til eller er ansvarlig for uetiske handlinger. Med dette som utgangspunkt følger rådet praksis fra tidligere tilrådninger og legger til grunn at dersom morselskapet er kontrollerende eier i datterselskapet, skal også morselskapet utelukkes på grunnlag av brudd på retningslinjene i datterselskapet. Som kontrollerende eier har morselskapet bestemmende innflytelse over virksomheten i datterselskapet. POSCO er kontrollerende eier i Daewoo, og indirekte også i PT BIA. Derfor er både Daewoo og POSCO inkludert i tilrådingen. SPU har ingen beholdning i PT BIA.

Det er normbruddets karakter og hva selskapet gjør for hindre normbruddet, som er utgangspunkt for rådets risikovurdering. Daewoo er et konglomerat der plantasjevirksomheten bare utgjør en liten del av selskapets virksomhet. Rådet legger ikke vekt på dette. Kun de groveste former for normbrudd vurderes for utelukkelse. Normbruddet blir etter rådets oppfatning ikke mindre alvorlig eller mindre relevant selv om den enheten som er knyttet til normbruddet, utgjør en mindre del av konsernets virksomhet. Selskapets grad av medvirkning til normbrudd reduseres heller ikke av at selskapet på andre områder opptre ansvarlig.

I sin vurdering av miljøskade knyttet til hogst og konvertering av tropisk skog legger rådet vekt på omfanget av konverteringen, i hvilken grad selskapenes konsesjonsområder overlapper med områder med særlig viktige biologiske verdier, og hvilke konsekvenser konverteringen vil ha blant annet for truede arter og deres habitater. Å konvertere tropisk skog til plantasjer innebærer at trær blir avvirket og vegetasjon fjernet før arealet brukes til å anlegge plantasjer for produksjon av palmeolje og tømmer. Plantasjer er monokulturer som har begrenset økologisk verdi sammenliknet med naturlig skog.

Etikkrådets undersøkelser og vurdering

Tilrådingen er basert på rådets egne undersøkelser. Etikkrådet har i denne saken vært i kontakt med Daewoo flere ganger i løpet av 2014. Både POSCO og Daewoo har fått anledning til å kommentere utkast til tilråding i september 2014. Daewoo har svart, også på vegne av POSCO.

Daewoos konsesjonsområde på Papua er 325 km². Rådets undersøkelser tyder på at konverteringen av skog til plantasjer startet mot slutten av 2012 og er pågående. Plantasjen er planlagt å være ferdig anlagt i 2018.

På øya New Guinea finnes den tredje største sammenhengende regnskogen i verden etter Amazonas og i Kongo. Den utgjør leveområder for anslagsvis fem prosent av jordas dyre- og plantearter, hvorav to tredjedeler kun finnes her. På tross av den store artsrikdommen på Papua har både flora og fauna vært lite undersøkt, blant annet i de store skogområdene der Daewoos konsesjonsområde ligger. Dette reiser spørsmålet om konvertering av regnskog i denne delen av Papua i så stor skala i det hele tatt er mulig uten høy risiko for irreversibel skade på biologisk mangfold og økosystemer i disse unike områdene.

Konsesjonsområdet er i stor grad dekket av tett, sammenhengende skog som selskapet beskriver som regnskog. Konsesjonsområdet ligger innenfor *the Southern New Guinea Lowland Forests Eco-region*, som er ansett for å høre til et av jordas mest verdifulle biologiske områder. Den har et særdeles rikt og spesielt biologisk mangfold med blant annet et stort antall truede og fredede

plante- og dyrearter. Mange arter finnes bare i denne regionen som er sterkt truet blant annet på grunn av hogst og konvertering av skog til plantasjer.

Rådet har etterspurt informasjon fra Daewoo om miljøkonsekvenser som konvertering av skog har for det biologiske mangfoldet. Informasjonen selskapet har sendt til rådet, gir få svar på dette spørsmålet.

Ifølge miljøkonsekvensvurderingen som Daewoo har sendt til rådet, er konsesjonsområdet i hovedsak dekket av kratt, busker og sekundærskog. Dette er ikke i tråd med det rådet har funnet i sine undersøkelser. Kart fra skogmyndighetene viser at nærmere halvparten, eller ca. 158 km², ser ut til å være primærskog som ikke har vært avvirket tidligere. Rådet legger til grunn at selskapets virksomhet vil medføre at urørt regnskog og skog i god tilstand blir konvertert til plantasjer.

Selskapets miljøkonsekvensvurdering inneholder lite informasjon om skogtilstanden, økosystemer eller artsrikdommen i konsesjonsområdet. Det faktiske antallet av truede, fredede eller stedeagne arter ser ut til å være undervurdert. Verken flora, fauna eller økosystemer er kartlagt, og selskapet har ikke gjennomført undersøkelser for å identifisere viktige verneverdier (såkalte *High Conservation Value (HCV) Assessments*) i konsesjonsområdet. Tiltak fra selskapet er rettet mot å bevare fredede arter og består i etablering av tre begrensede kantsoneområder langs vassdrag. Det er uklart for rådet hvilke arter som på den måten skal bevares, og på hvilken måte smale korridorer av skog i et stort plantasjelandskap vil bidra til å bevare økologiske verdier i konsesjonsområdet. Dessuten er dette områder som selskapet uansett er forpliktet til å bevare i henhold til nasjonale krav i Indonesia.

Etter rådets oppfatning gjør Daewoo lite for å bevare biologisk mangfold og viktige økologiske verdier. Selskapet legger vekt på at områder på grunn av miljøhensyn ble ekskludert fra konsesjonsområdet før Daewoo fikk rett til å utvikle plantasjer. Det er likevel neppe tilstrekkelig til å ivareta viktige verneverdier i konsesjonsområdet. Daewoo skriver også at selskapet planlegger å gjennomføre HCV-kartlegginger. Selskapet oppgir imidlertid ingen tidsplan for kartleggingen, hvilke metoder som skal benyttes, eller hvilke konsekvenser den vil ha for den pågående eller fremtidige konverteringen av plantasjen. Konverteringen av skog ser ikke ut til å bli stanset i påvente av resultatene av HCV-vurderingen. Etikkrådet mener derfor at dette tiltaket ikke vil være tilstrekkelig til å forhindre alvorlig miljøskade. Verken Daewoo eller PT BIA er medlemmer av the *Roundtable of Sustainable Palm Oil (RSPO)*.

Rådet legger vekt på at satellittbilder viser et usedvanlig høyt antall brannpunkter innenfor Daewoos konsesjonsområde, noe som indikerer at land er blitt ryddet ved brenning. Skogrydding ved brann er ulovlig i Indonesia. Internasjonalt er det ansett som uakseptabelt på grunn av luftforurensningen brenningen medfører. Selskapet bestrider at det bruker slike metoder og hevder at brannene skyldes uaktsomhet fra arbeidere eller lokalbefolkningen. Dette kan ikke utelukkes. Rådet finner det likevel påfallende at et slikt usedvanlig antall branner i konsesjonsområdet ikke skal ha noen forbindelse med ryddingen. Det store antall branner og det at brenningen har foregått over flere år, tilsier etter rådets oppfatning at selskapet burde ha undersøkt hva brannene skyldes, og vurdert om selskapets tiltak er tilstrekkelige for å forhindre at branner oppstår.

For de vel 325 km² med skog som skal omgjøres til plantasjer, finnes det ikke informasjon om skogtilstanden, artsrikdom og økosystemer. Det er dermed ikke kjent hvilket tap av biologisk mangfold konverteringen av skog vil medføre i disse økologisk viktige områdene. Rådet finner at omfanget av konverteringen som inkluderer store arealer med urørt skog, og det faktum at konsesjonsområdet ligger i et område med et uvanlig rikt og enestående biologisk mangfold, innebærer en åpenbar risiko for at konverteringen fører til irreversibel miljøskade. Mangelen på data forsterker denne risikoen ytterligere. Rådet legger videre vekt på at det ser ut til å ha vært benyttet ulovlige metoder i ryddingen av konsesjonsområdet, og at selskapet ikke synes å gjennomføre vesentlige tiltak for å avbøte miljøskadene. Etter rådets oppfatning medfører dette en uakseptabel risiko for alvorlig miljøskade som følge av selskapets konvertering av tropisk skog til oljepalmeplantasjer. Etikkrådet tilrår derfor å utelukke selskapene POSCO og Daewoo fra Statens pensjonsfond utland.

PT ASTRA INTERNATIONAL TBK.
Avgitt 23. juni 2015

Etikkrådet for Statens pensjonsfond utland (SPU) tilrår observasjon av PT Astra International Tbk. på grunn av risikoen for at selskapet er ansvarlig for alvorlig miljøskade. Observasjonen gjelder selskapets plantasjevirkosomhet i Indonesia. Den 11. juni 2015 kunngjorde Astra at selskapet umiddelbart stanser all hogst og konvertering av land under arbeidet med en ny bærekraftstrategi. Selskapet sier at det også i fremtiden vil unngå avskoging. På grunn av selskapets tidligere praksis og usikkerheten om hvilke reelle konsekvenser endringen i selskapets strategi vil innebære, er rådet kommet frem til at selskapet bør settes til observasjon. For å kunne vurdere fremdrift og konsekvenser av selskapets nye praksis anbefaler rådet en observasjonsperiode på fire år.

ZTE CORP.
Avgitt 24. juni 2015

Etikkrådet tilrår å utelukke selskapet ZTE Corp. (ZTE) fra SPU på grunn av en uakseptabel risiko for grov korrupsjon. I sin vurdering har rådet lagt vekt på at selskapet er involvert i korrupsjonsanklager i totalt 18 land, og at det er og har vært under etterforskning i totalt 10 av disse. Det er også vektlagt at selskapet ved ett tilfelle er domfelt for korrupsjon, at det er ilagt foretaksstraff, og at det har vært midlertidig utestengt fra offentlige anbudskonkurranser. Rådet er kommet frem til at selskapet ikke i tilstrekkelig grad har godtgjort at interne korrupsjonsforebyggende prosedyrer implementeres effektivt i virksomheten. Dette, sett i sammenheng med tidligere korrupsjonssaker og at selskapet har virksomhet i en sektor og i mange land hvor risikoen for korrupsjon er høy, gjør at det foreligger en uakseptabel risiko for at selskapet på nytt kan bli involvert i grov korrupsjon.

Kort om ZTE

ZTE er blant verdens fem største produsenter av telekommunikasjonsutstyr og nettverkløsninger. Selskapet ble notert på børsen i Shenzhen i 1997 og i Hong Kong i 2004. I 2014 hadde selskapet mer enn 75 000 ansatte, over 100 datterselskaper, og det hadde virksomhet i 160 land. Ved utgangen av 2014 eide SPU aksjer i ZTE til en verdi av omtrent 85 millioner NOK tilsvarende en eierandel på 0,15 prosent.

Hva rådet har tatt stilling til

Etikkrådet har vurdert om det er en uakseptabel risiko for at ZTE er ansvarlig for grov korrupsjon etter Retningslinjer for observasjon og utelukkelse av selskaper fra Statens pensjonsfond utland § 3, tredje ledd bokstav d).

På bakgrunn av de foreliggende korrupsjonsanklagene mot ZTE har rådet vurdert hvordan selskapet har respondert på korrupsjonsanklagene, herunder om selskapets tiltak for å forhindre korrupsjon i tilstrekkelig grad reduserer risikoen for at selskapet kan bli involvert i tilsvarende handlinger i fremtiden.

Etikkrådets undersøkelser og vurdering

ZTE og dets representanter har vært forbundet med korrupsjonsanklager i totalt 18 land, og Etikkrådet er kjent med at de har vært under formell etterforskning for dette i ti forskjellige land. Handlingene dette gjelder, har funnet sted over et tidsrom på 17 år, fra året etter at ZTE ble børsnotert og frem til i 2014.

Rådet har gjennomført tre konsulentstudier av korrupsjonsanklagene mot ZTE som er gjengitt i pressen. Rådet har også vært i kontakt med blant annet offentlige organer som etterforsker og påtaler korrupsjonssaker, for å fremskaffe offentlig informasjon om de aktuelle korrupsjonshandlingene. Etikkrådet har videre vært i kontakt med ZTE i 2014 og i 2015. ZTE har fått tilsendt utkast til tilrådning, men selskapet har ikke kommentert denne.

Samtlige korrupsjonsanklager mot ZTE som Etikkrådet er kjent med, gjelder bestikkelser av offentlige tjenestemenn for tildeling av kontrakter. I Algerie ble ZTEs representant domfelt i 2012 til ti års fengsel for korrupsjon i forbindelse med en kontrakt som ZTE vant i landet. Selskapet ble ilagt foretaksstraff, og det ble utestengt fra offentlige anbudskonkurranser i to år. I Zambia kom den nasjonale anti-korrupsjonskommisjonen i 2014 til en avgjørelse om at det var korrupsjon i forbindelse med en kontrakt inngått mellom ZTE og regjeringsmedlemmer. I Kenya ble en kontrakt kansellert av et offentlig organ i 2012 grunnet overprising, en avgjørelse som ble opprettholdt i en ankedomstol i 2014.

Ikke alle korrupsjonssaker mot ZTE er avsluttet. Våren 2015 startet en rettssak i Singapore mot personer som i politiavhør har erkjent å ha videreformidlet store kommisjonsutbetalinger på vegne av ZTE til statsministeren og andre offentlige ansatte på Papua New Guinea. Etikkrådet er også kjent med at det nylig ble iverksatt en etterforskning mot selskapet for korrupsjon i Malaysia.

Det foreligger også alvorlige korrupsjonsanklager mot selskapet i Filippinene, Myanmar, Nigeria og i Liberia. Så vidt Etikkrådet kjenner til, har selskapet ikke respondert på noen av anklagene som er fremsatt mot selskapet. På bakgrunn av den informasjonen som er tilgjengelig, fremstår det som om ZTE enten direkte eller gjennom sine representanter har betalt bestikkelser til offentlige tjenestemenn med formål om tildeling av offentlige kontrakter. Det store antall anklager i mange ulike land tyder på at det er en systematikk i bruken av korrupsjon i selskapets virksomhet. Beløpenes størrelse

tilsier dessuten at ledelsen i ZTE visste eller burde ha visst om utbetalingene. I samtlige saker som fortsatt er under etterforskning, er det mistanke om bestiktelser pålydende flere millioner USD, og i enkelte saker også mange titalls millioner USD.

ZTE opererer i mange land der korrupsjonsrisikoen er høy. Telekommunikasjonsbransjen, hvor store offentlige kontrakter er vanlig, eksponerer også selskapet for betydelig risiko. Dette stiller etter rådets oppfatning særlige krav til selskapet for å ha på plass solide systemer og iverksette tiltak som kan forhindre korrupsjon. Når selskapet i tillegg har et betydelig antall korrupsjonsanklager mot seg, skjerpes disse kravene ytterligere.

ZTE har et internt etterlevelsprogram (*Compliance Program*). Etterlevelsprogrammet omhandler ikke bare anti-korrupsjon, men også mange andre temaer knyttet til lover og regler som selskapet må forholde seg til.

Ifølge selskapets etiske retningslinjer som er sammenfattet i *Code of Conduct*, er det forbudt å betale eller motta bestiktelser i Kina og i utlandet. Dette gjelder for hele ZTE-gruppen uavhengig av om det dreier seg om private eller offentlige kontrakter. Selskapet har rutiner for rapportering og godkjenning av gaver, samt prosedyrer for due-diligence ved bruk av tredjeparter. Selskapet har også opplæringsystemer og varslingsystemer som en intern hotline og en e-postadresse hvor alle ansatte kan varsle om brudd på retningslinjene. Et Compliance-team gjennomfører også regelmessige inspeksjoner for å avdekke regelbrudd.

Basert på tilgjengelig informasjon kan rådet likevel ikke se at ZTEs anti-korrupsjonssystem inneholder de elementene det er rimelig å forvente. Selskapets anti-korrupsjonssystemer synes utilstrekkelige, særlig fordi det er uklart hvilken risikokartlegging- og vurdering selskapet har gjort ved etableringen av systemene. Videre er det uklart hvilke risikovurderinger selskapet gjør av blant annet samarbeidspartnere, salgskonsulenter og tredjeparter. En slik kartlegging av risiko er helt essensiell for å etablere solide, målrettede tiltak. Den legger grunnlaget for hele selskapets anti-korrupsjonssystem, samt den kontinuerlige tilpasningen og forbedringen av systemene.

Det er videre uklart hvilke konsekvenser det får for ansatte å opptre i strid med lover og interne retningslinjer. Det er også uklart hvordan selskapet sikrer uavhengighet for sine ansatte som har ansvar for etterlevelse i selskapet, og det er uklart hvordan anti-korrupsjonsprosedyrene blir overvåket og forbedret.

Selskapet opplyser at det senest i 2013 har iverksatt nye tiltak for å forebygge korrupsjon. Det er imidlertid ikke klart hvilke tiltak som er nye, og hvor effektive de vil være for å redusere nye hendelser. Rådet konstaterer at etterforskningen mot selskapet av korrupsjon i Malaysia ble igangsatt etter dette tidspunktet, og at kontrakten som kan ha involvert korrupsjon i Kenya, ble inngått samme år som de nye tiltakene skal ha blitt iverksatt.

Rådet legger til grunn at de omfattende antikorrupsjonstiltakene i Kina den siste tiden vil kunne spille en viktig rolle for korrupsjonsforebygging i kinesiske selskaper. Når Etikkrådet likevel konkluderer med at ZTE bør utelukkes fra SPU, skyldes dette at rådet legger mer vekt på de avdekkede korrupsjonshandlingene, og hvordan selskapet har respondert på disse. Videre legger rådet stor vekt på selskapets tiltak for å forebygge korrupsjon sett i forhold til korrupsjonsrisikoen i telekommunikasjonsbransjen og i mange av de landene hvor selskapet har virksomhet.

Basert på den informasjonen som er tilgjengelig, mener rådet at det foreligger en uakseptabel risiko for at ZTE har vært involvert i grov korrupsjon, og at selskapet på nytt kan bli involvert i lignende handlinger. Rådet tilrår derfor å utelukke ZTE fra SPU.

Retningslinjer for observasjon og utelukkelse fra Statens pensjonsfond utland

per 1. februar 2016

Hjemmel: Fastsatt av Finansdepartementet 18. desember 2014 med hjemmel i kgl.res. 19. november 2004 nr. 4997 og lov 21. desember 2005 nr. 123 om Statens pensjonsfond § 2 annet ledd og § 7.

Endringer: Endret ved vedtak 21. desember 2015 nr. 1792 og 1. februar 2016 nr. 84.

§ 1. Virkeområde

(1) Disse retningslinjene gjelder for Etikkrådet for Statens pensjonsfond utland (Etikkrådet) og Norges Banks (banken) arbeid med observasjon og utelukkelse av selskaper fra Statens pensjonsfond utlands (fondet) portefølje etter kriteriene i § 2 og § 3.

(2) Retningslinjene omfatter investeringene i fondets aksje- og obligasjonsportefølje, samt instrumenter i fondets eiendomsportefølje utstedt av selskaper som er tatt opp til notering på regulert markedsplass.

(3) Etikkrådet gir råd til banken om observasjon og utelukkelse av selskaper i fondets portefølje etter kriteriene i § 2 og § 3, og om oppheving av beslutning om observasjon og utelukkelse, jf. § 5 femte ledd og § 6 sjette ledd.

(4) Banken treffer beslutninger om observasjon og utelukkelse av selskaper i fondets portefølje etter kriteriene i § 2 og § 3, og om oppheving av beslutning om observasjon og utelukkelse, jf. § 5 femte ledd og § 6 sjette ledd. Banken kan på eget initiativ treffe beslutninger om observasjon og utelukkelse og om oppheving av beslutning om observasjon og utelukkelse, jf. § 2 annet til fjerde ledd.

§ 2. Kriterier for produktbasert observasjon og utelukkelse av selskaper

(1) Fondet skal ikke være investert i selskaper som selv eller gjennom enheter de kontrollerer:

- a) produserer våpen som ved normal anvendelse bryter med grunnleggende humanitære prinsipper
- b) produserer tobakk
- c) selger våpen eller militært materiell til stater som er omfattet av ordningen for statsobligasjonsunntak omtalt i mandatet for forvaltningen av SPU § 3-1 andre ledd bokstav c.

(2) Observasjon eller utelukkelse kan besluttes for gruveselskaper og kraftprodusenter som selv eller konsolidert med enheter de kontrollerer får 30 pst.

eller mer av sine inntekter fra termisk kull, eller baserer 30 pst. eller mer av sin virksomhet på termisk kull.

(3) I vurderingen etter annet ledd skal det i tillegg til selskapets nåværende inntekts- eller virksomhetsandel fra termisk kull legges vekt på framoverskuende vurderinger, herunder eventuelle planer som vil redusere inntekts- eller virksomhetsandelen knyttet til termisk kull og/eller øke inntekts- eller virksomhetsandelen knyttet til fornybare energikilder.

(4) Råd og beslutninger om utelukkelse av selskaper basert på annet og tredje ledd skal ikke omfatte et selskaps grønne obligasjoner der disse er anerkjent gjennom inkludering på angitte indekser for slike obligasjoner eller verifisert av anerkjent tredjepart.

§ 3. Kriterier for atferdsbasert observasjon og utelukkelse av selskaper

Observasjon eller utelukkelse kan besluttes for selskaper der det er en uakseptabel risiko for at selskapet medvirker til eller selv er ansvarlig for:

- a) grove eller systematiske krenkelser av menneskerettighetene som for eksempel drap, tortur, frihetsberøvelse, tvangsarbeid, de verste former for barnearbeid
- b) alvorlige krenkelser av individers rettigheter i krig eller konfliktsituasjoner
- c) alvorlig miljøskade
- d) handlinger eller unnlatelser som på et aggregert selskapsnivå i uakseptabel grad fører til utslipp av klimagasser
- e) grov korrupsjon
- f) andre særlig grove brudd på grunnleggende etiske normer.

§ 4. Etikkrådet

(1) Etikkrådet består av fem medlemmer som oppnevnes av departementet etter innstilling fra banken. Departementet utpeker også leder og nestleder etter innstilling fra banken. Bankens innstilling skal være oversendt departementet to måneder før utløpet av oppnevningsperioden.

(2) Sammensetningen av medlemmene må sikre at Etikkrådet vil besitte den kompetansen som er

nødvendig for at det skal kunne utføre sitt oppdrag, definert gjennom disse retningslinjene.

(3) Oppnevningen av medlemmene gjelder for fire år. Ved første gangs oppnevning kan departementet fastsette overgangsbestemmelser.

(4) Rådsmedlemmenes godtgjørelse samt rådets budsjett fastsettes av departementet.

(5) Etikkrådet har et eget sekretariat, som er administrativt underlagt departementet. Etikkrådet skal påse at sekretariatet har hensiktsmessige prosesser og rutiner.

(6) Etikkrådet skal årlig utarbeide en virksomhetsplan som skal forelegges departementet. Virksomhetsplanen skal gjøre rede for Etikkrådets prioriteringer i sitt arbeid, jf. § 5.

(7) Etikkrådet skal avgi årlig rapport om sin virksomhet til departementet. Rapporten skal avgis senest tre måneder etter årets utløp.

(8) Etikkrådet skal regelmessig evaluere sitt arbeid.

§ 5. Etikkrådets arbeid med råd om observasjon og utelukkelse

(1) Etikkrådet skal løpende overvåke fondets portefølje, jf. § 1 andre ledd, med sikte på å avdekke om selskaper medvirker til eller selv er ansvarlig for produksjon eller atferd som nevnt i § 2 og § 3.

(2) Etikkrådet tar opp saker på eget initiativ eller etter anmodning fra banken. Etikkrådet skal utarbeide og offentliggjøre prinsipper for hvilke selskaper som velges ut for nærmere undersøkelse. Bankene kan utarbeide nærmere forventninger til disse prinsippene.

(3) Etikkrådet innhenter nødvendig informasjon på fritt grunnlag og sørger for at saken er godt opplyst før råd om observasjon, utelukkelse eller oppheving av slike beslutninger gis.

(4) Et selskap som vurderes for observasjon eller utelukkelse, skal gis mulighet til å framlegge informasjon og synspunkter for Etikkrådet tidlig i prosessen. Det må i denne sammenheng klargjøres overfor selskapet hvilke forhold som kan danne grunnlag for observasjon eller utelukkelse. Vurderer Etikkrådet å gi råd om observasjon eller utelukkelse, skal utkast til råd forelegges selskapet for uttalelse, jf. § 7.

(5) Etikkrådet skal jevnlig vurdere om grunnlaget for observasjon eller utelukkelse fortsatt er til stede. Etikkrådet kan på bakgrunn av ny informasjon anbefale banken at observasjon eller utelukkelse oppheves.

(6) Etikkrådet skal begrunne sine råd til banken, jf. § 2 og § 3. Bankene kan utarbeide nærmere forventninger til utformingen av slike råd.

(7) Rutiner for Etikkrådets behandling av saker som gjelder spørsmål om en beslutning om observasjon og utelukkelse skal oppheves, skal være offentlig tilgjengelig. Selskaper som er utelukkede skal informeres særskilt om rutinene.

§ 6. Norges Bank

(1) Bankene treffer etter råd fra Etikkrådet beslutninger om observasjon og utelukkelse etter kriteriene i § 2 og § 3 og om oppheving av slike beslutninger. Bankene kan på eget initiativ treffe beslutninger om observasjon og utelukkelse i henhold til § 2 annet til fjerde ledd og om oppheving av slike beslutninger.

(2) I vurderingen av om et selskap skal utelukkes etter § 3, kan bankene bl.a. legge vekt på sannsynligheten for framtidige normbrudd, normbruddets alvor og omfang, samt forbindelsen mellom normbruddet og selskapet fondet er investert i. Bankene kan videre vurdere bredden i selskapets virksomhet og styring, herunder om selskapet gjør det som med rimelighet kan forventes for å redusere risikoen for framtidige normbrudd innenfor en rimelig tidshorisont. Relevante momenter i disse vurderingene kan være selskapets retningslinjer for og arbeid med ivaretagelse av god selskapsstyring, miljø og samfunnsmessige forhold og om selskapet bidrar i positiv retning overfor dem som rammes eller tidligere har blitt rammet av selskapets atferd.

(3) Før observasjon og utelukkelse etter § 6 første ledd besluttes, skal bankene vurdere om andre virkemidler, herunder eierskapsutøvelse, kan være bedre egnet til å redusere risikoen for fortsatt normbrudd eller av andre årsaker kan være mer hensiktsmessige. Bankene skal se de ulike virkemidlene den har til rådighet i sammenheng og benytte dem på en helhetlig måte.

(4) Observasjon kan besluttes der det er tvil om vilkårene for utelukkelse er oppfylt, om utviklingen framover i tid eller der det av andre årsaker finnes hensiktsmessig.

(5) Banken skal sørge for at saken er tilstrekkelig opplyst før beslutning om observasjon og utelukkelse, eller oppheving av slike beslutninger treffes.

(6) Banken skal jevnlig vurdere om grunnlaget for observasjon eller utelukkelse fortsatt er til stede.

§ 7. Informasjonsutveksling og koordinering mellom banken og Etikkrådet

(1) For å bidra til en mest mulig sammenhengende kjede av virkemidler i arbeidet med en ansvarlig forvaltningsvirksomhet, skal det jevnlig avholdes møter mellom banken og Etikkrådet for å utveksle informasjon og koordinere arbeidet.

(2) Kommunikasjonen med selskapene skal være koordinert og med mål om å oppfattes som entydig. Banken utøver fondets eierrettigheter. Banken skal søke å integrere Etikkrådets kommunikasjon med selskapene i den øvrige selskapsoppfølgingen. Banken skal gis innsyn i Etikkrådets kommunikasjon med selskapene og kan delta i møter Etikkrådet har med selskapene.

(3) Etikkrådet kan be banken om opplysninger om forhold vedrørende enkeltsselskaper, herunder hvordan konkrete selskaper er håndtert i eierskapsutøvelsen. Banken kan be Etikkrådet om å stille sine vurderinger av enkeltsselskaper til disposisjon.

(4) Banken og Etikkrådet skal ha nærmere rutiner for informasjonsutveksling og koordinering for å tydeliggjøre ansvarslinjer og å bidra til god kommunikasjon og integrering av arbeidet mellom banken og Etikkrådet.

§ 8. Offentliggjøring

(1) Banken skal offentliggjøre sine beslutninger etter disse retningslinjene. Offentliggjøringen skal skje i samsvar med mandatet for forvaltningen av SPU § 6-1 fjerde ledd. Offentliggjøringen skal skje i samsvar med mandatet for forvaltningen av SPU § 6-2 fjerde ledd.

(2) Banken skal føre en offentlig liste over selskaper som er utelukket fra fondet eller satt til observasjon etter disse retningslinjene.

§ 9. Møter med Finansdepartementet

(1) Det skal avholdes møter mellom departementet, banken og Etikkrådet minst én gang i året. Informasjonen som utveksles på møtene skal inngå som del av grunnlaget for rapporteringen om arbeidet med en ansvarlig forvaltningsvirksomhet i den årlige meldingen til Stortinget om forvaltningen av Statens pensjonsfond. Når banken på eget initiativ treffer beslutninger i henhold til § 6 første ledd annet punktum skal offentliggjøringen omfatte beslutningsgrunnlaget.

(2) Det skal avholdes møter mellom departementet og Etikkrådet minst én gang i året. På møtene skal følgende behandles:

a) virksomheten det siste året

b) andre saker departementet og Etikkrådet har meldt opp for behandling.

§ 10. Adgang til å gjøre endringer

Departementet kan gi tillegg til eller gjøre endringer i disse retningslinjene.

§ 11. Ikrafttredelse

§ 4 første til tredje ledd trer i kraft straks. Øvrige bestemmelser i retningslinjene trer i kraft 1. januar 2015. Fra samme tidspunkt oppheves retningslinjer for observasjon og utelukkelse fra SPU's investeringsunivers fastsatt 1. mars 2010.1

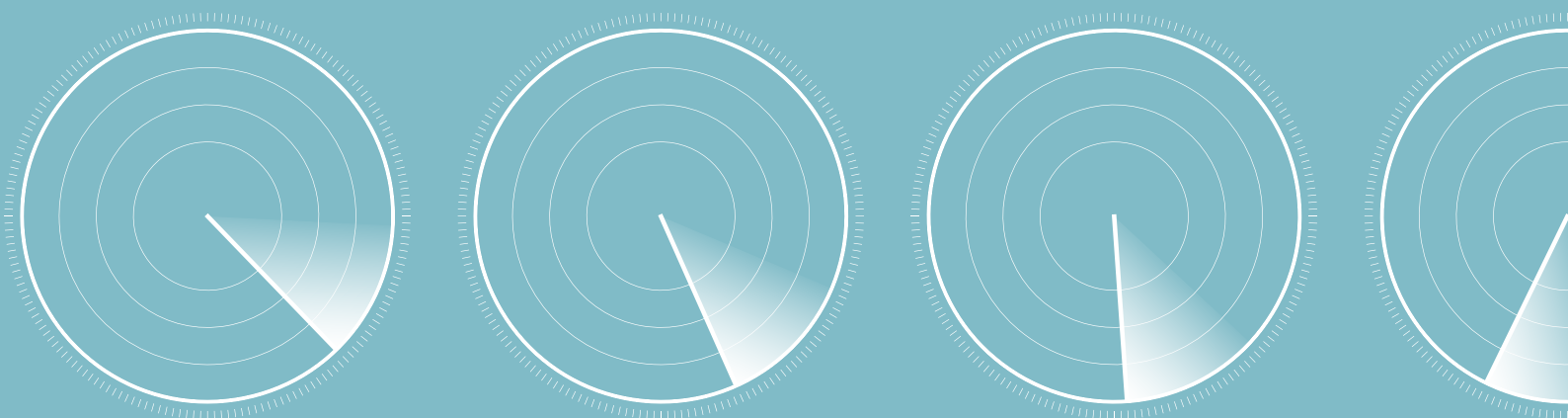
§ 12. Overgangsbestemmelse

(1) Råd fra Etikkrådet som ikke er ferdigbehandlet i departementet innen 1. januar 2015 skal:

a) sendes tilbake til Etikkrådet for vurdering av videre håndtering i henhold til retningslinjene i de sakene som gjelder selskaper i fondets portefølje

b) tas til etterretning av departementet i de sakene som gjelder selskaper som ikke er i fondets portefølje. Slike råd skal offentliggjøres.

(2) Banken kan treffe beslutninger om utelukkelse også av eventuelle verdipapirer som ikke er i investeringsporteføljen 1. februar 2016 og som faller inn under § 2 annet til fjerde ledd. Beslutninger og beslutningsgrunnlag skal i slike saker offentliggjøres i overensstemmelse med § 8.

Etikkrådet for Statens pensjonsfond utland
Postboks 8008 Dep, 0030 Oslo Norge

etikkradet.no